

***HISTORIE
CHRÁMU PANNY MARIE
VE KŘTINÁCH***

Marek Šenkyřík

*The church in Křtiny – the pearl of Moravia
Der Dom von Křtiny – die Perle Mährens*

Naše poutní mariánská místa velmi obohatila tradici našeho lidu. Zvláště doba barokní pozvedla mariánskou úctu. Jednak překrásnými stavbami, ale i oblíbenými mariánskými písněmi a mariánskou literaturou. Nejpřednější místo si získaly Křtiny. Měly staletou tradici, staly se centrem duchovní nábo-

ženské obnovy. Proto také nejvíce barokních mariánských publikací pojednává o Křtinách.

Jsem rád, že vychází nové pojednání. Bude tak uspokojen velký zájem o psanou historii našeho poutního místa. Autor se nespokojil s opsáním starých údajů, ale všechna fakta si znovu ověřil a prostudoval. Seznamuje nás s mnohými slavnými publikacemi dnešní generaci již neznámými. Je dobře, že obohatil své dílo ilustracemi nejen soudobými, ale i z minulých dob. Toto dílo si všímá především historie a současnosti poutního místa. Široká věrnost a zvláště poutníci by jistě přivítali i dílo, které by se věnovalo duchovnímu rozměru tohoto místa. Symbolika křtinské svatyně je nepřeborná: milostná socha, fresky, andělé s atributy, obrazy a další. Doufejme, že i tato tematika bude brzy zpracována.

Brněnské biskupství požádalo pro naši mariánskou svatyni o význačný titul „*basilica minor*“. Příslušná římská kongregace žádá úpravu liturgického prostoru. Proto se v současné době pokouší řada architektů o úpravu interiéru v duchu II. vatikánského koncilu. Možná, že i zde můžeme použít biblického „spíše projde velbloud uchem jehly“, než se podaří vnést něco nového do tohoto jedinečného barokního prostoru. Jako strážce této mariánské svatyně mám na mysli, abychom nesnížili její jedinečnou krásu, spíše ji ještě pozvedli. Prosím architektů a umělců, aby nám pomáhali uskutečňovat tuto ideu. Získali jsme velké dědictví, co předáme našim potomkům?

Doufám, že i tato brožurka vzbudí větší zájem o naše Křtiny. Nejde ani zdaleka o turistickou atrakci, ale o duchovní mariánský pramen.

Všem, komu se dostane do rukou toto dílo, stejně tak všem poutníkům, dobrodincům a ostatním návštěvníkům naší mariánské svatyně z plna srdce žehnám.

P. Tomáš Prnka

Psáno před milostnou sochou
v neděli 27. září 1992
před slavností sv. Václava

***HISTORIE
CHRÁMU PANNY MARIE
VE KŘTINÁCH***

Marek Šenkyřík

**HISTORIE
CHRÁMU PANNY MARIE
VE KŘTINÁCH**

Marek Šenkyřík

pučňákům

věnuji

Marek

13.2.93

Křtiny kdysi jedno z nejvýznamnějších poutních míst na Moravě. Místo, které sehrálo důležitou roli v osudech mnoha generací lidí. Jeho dávnou slávu dnes připomíná monumentální chrám Panny Marie. Jeho zdi však nemlčí. Vyprávějí neobvyklý příběh o vzestupu a pádu zábrdovických premonstrátů.

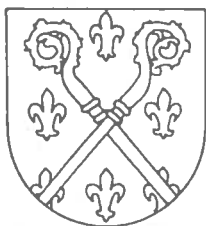
Nejstarší historie poutního místa ve Křtinách

„Všechno leží potopeno ve vodách Lethe...“

M. A. Vigsius, 1663

Křtiny, přívětivě vyhlížející obec, jež se nalézá 14 km severovýchodně od Brna, bývají považovány za vstupní bránu do střední části Moravského krasu. Nejsou to však jen přírodní krásy, které sem přitahují návštěvníky. Stávají se i cílem mnoha milovníků umění a těch, které sem přivádějí zájmy duchovní. Křtiny, chovající skutečnou perlu mezi našimi barokními stavbami, Santiniho chrám Panny Marie, totiž představují jedno z nejstarších a nejpamátnejších poutních míst na Moravě. Jeho dávný duchovní význam lze tušit již ze samotného jména obce, které lidová tradice i moderní jazykovědná pátrání dávají do přímé souvislosti se slovesem „křtít“. Podle legend byli v blízkém "Údolí křtu" (Vallis baptismi, Křtinské údolí) křtěni pohané po příchodu křesťanství na Moravu.

PŘÍCHOD PREMONSTRÁTŮ DO ZÁBRDOVIC

*Znak premonstrátů: na modrém poli posetém zlatými či stříbrnými lilijemi dvě zkřížené zlaté nebo stříbrné opatské berle.
The coat-of-arms of the premonstratensians.
Wappen der Prämonstratenser.*

Historie Křtin je nerozlučně spjata s řádem premonstrátů. Tento řád založil pod řeholí sv. Augustina roku 1120 Norbert z Xanten v údolí Pratum monstratum **Prémontré**, které se nachází nedaleko francouzského města Coucy. Premonstráti, kteří měli přispět k nápravě církevního i světského života, spojovali myšlenku zbožného života v ústraní kláštera s aktivní prací apoštolskou. Záhy po svém založení si získali velkou oblibu a rozšířili se po celé Evropě. Do Čech se dostali již na počátku 40. let 12. století, kdy za podpory Vladislava II. založil olomoucký biskup Jindřich Zdík premonstrátský klášter v Praze na **Strahově**. Obsazen byl r. 1143 německými řeholníky ze Steinfeldu. Premonstráti se tak stali po benediktínech naším druhým nejstarším mužským řádem. (Nejstarším klášteřem v českých zemích byl klášter benediktínek při kostele sv. Jiří na Pražském hradě založený takřka současně se zřízením pražského biskupství r. 973. První klášter benediktínů byl založen r. 993 v Břevnově). Záhy nato byly z této mateřské kanonie českých a moravských premonstrátů obsazovány další nově za-

kládané kláštery, z nichž nejdůležitější byly Želiv, Litomyšl, Milevsko, Teplá, Klášterní Hradisko, Louka u Znojma a později Nová Říše. Mezi nimi zaujímal významné postavení klášter v Zábrdovicích (dnes součást Brna), do jehož správy patřila od samotného počátku obec Křtiny.

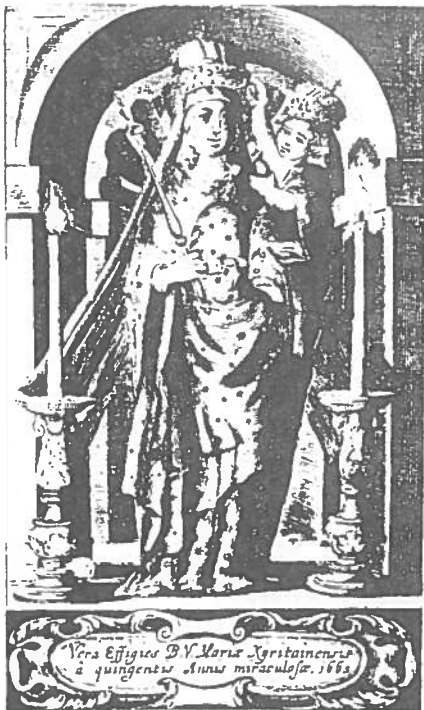
Zábrdovický klášter, založený krátce před r. 1209, patřil k vlivným a bohatým moravským klášterům. Jeho pozemkové panství se rozkládalo ve dvou hlavních oblastech: v okolí Klobouk a Křtin. Přestože Klobouky s přilehlými vesnicemi poskytovaly klášterní pokladně díky svému rozvinutému zemědělství hlavní příjmy, byly to právě Křtiny, ukryté v hlubokých lesích Drahanské vrchoviny, jež se staly nejdůležitější součástí državy zábrdovického kláštera. Kult Panny Marie Křtinské, zprávy o legendárním klášteře premonstrátek ve Křtinách a o jejich hrdinné smrti za husitských bouří, pověst zázračného místa – to vše byly hlavní pilíře smlných duchovních vztahů zábrdovických řeholníků ke Křtinám, jež daly vzniknout věhlasu a slávě jednoho z nejvýznamnějších mariánských poutních míst na Moravě.

PŮVOD KULTU PANNY MARIE KŘTINSKÉ

Zábrdovičtí letopisci popisují Křtiny jako místo zázračných událostí a uzdravení. Jejich záznamy líčí několik stovek těchto případů, mezi nimi obživnutí mrtvých, navrácení zraku a sluchu, uzdravení těžce nemocných a raněných či vyléčení neplodných žen. Ve Křtinách postupně vyrůstal silný mariánský kult, jehož věhlas překročil v 17. a 18. století hranice Moravy. Jak uvádí r. 1663 zábrdovický mnich M.A.Vigsius, těžko by mohlo některé moravské poutní místo v té době vykazat početnější návštěvnost než Křtiny. Pro tento prudký vzestup popularity měla neobyčejný význam kamenná socha Panny Marie, stojící dnes na hlavním oltáři křtinského chrámu. Její ctitelé jí přisuzovali zázračnou moc. Právě ona byla pro křtinské poutní místo tím nejcenějším, co zde bylo. Za všestranné podpory premonstrátů vznikl ve Křtinách všeobecně známý a uctíváný kult Panny Marie Křtinské, který sem v minulých stoletích přitahoval desetitisíce poutníků z celé Moravy i ze sousedních zemí.

Nejstarší osudy sochy zůstávají nejasné. Již r. 1665 psal neznámý řeholník ve své knize „Audolif křtinské“, že není žádných zpráv o tom, kdo je jejím autorem či jaké jsou její počátky. O původu sochy se udržovala v zábrdovickém klášteře zvláštní legenda. Podle ní byla socha křtinské Madony nalezena v křoví poblíž obce Bukovinky, kde ji potom opatrovali poustevníci bydlící při tamním kostelíku. Poslední z nich prý zemřel r. 1475 a byl pochován v kostele před oltářem. Latinský nápis na náhrobní desce ho nazýval „ctihodným mužem Pavlem, opravitelem tohoto kostela“. Na kameni byla dále vyobrazena Panna Maria, před níž klečel muž v poustevnickém oděvu. Legendu o původu sochy poprvé zaznamenal již Vigsius r. 1663 a po něm ji popisují i další pisatelé z řad zábrdovických premonstrátů. Nejpodrobněji ji uvádí r. 1738 Jakub Tichan ve své knize „Refugium peccatorum...“, který navíc poznamenává, že socha pochází z východní říše, odkud ji přinesl anděl v době, kdy byly z kostelů vyhazovány a ničeny obrazy. (J. Tichan měl zjevně na mysli období obrazoborectví, které postihlo Byzancii v 8. až 9. století.) Premonstráti dále uvádějí, že se socha dostala z Bukovinky do Křtin r. 1210, a to zásluhou samotného zakla-

datele zábrdovického kláštera Lva z Klobouk. Zde prý byla svěřena do péče řeholnicím ženského kláštera. První dobové zprávy o soše Panny Marie Křtinské však pocházejí až ze 17. století. Tehdejší pisatelé ale uvádějí, že v jejich době stála socha v malém románském kostelíku již 400 let. Je pravděpodobné, že zde byla již r. 1321, kdy se Křtiny těšily vážnosti samotného Jindřicha z Lipé, který se ve své darovací listině pro zábrdovický klášter vyznává ze „zbožné úcty, kterou choval a chová ke kostelu ve Křtinách, vystavenému ku cti Panny Marie...“. I listina biskupa Antonína z r. 1299 nabádající k poutím do Křtin, může naznačovat, že zde socha Panny Marie byla již na sklonku 13. století. Socha zpočátku stávala v českém kostele na bočním oltáři, r.1651 ji však opat Olenius nechal přenést na hlavní oltář. Při té příležitosti byla přebarvena a ozdobena pozlacenou korunou vykládanou drahokamy. Roku 1660 byl pro ni zřízen nový hlavní oltář „pěkného díla“, jehož podobu vidíme na nejstarším obrázku křtinské Madony, který byl roku 1665 publikován v knize „Audolů křtinské“. Na tomto oltáři stála socha až do roku 1733, kdy byla krátce před zrušením českého kostela přemístěna do nově postavené kaple sv. Anny. Na své dnešní místo na hlavním oltáři chrámu Panny Marie byla slavnostně přenesena při příležitosti jeho benedikce v roce 1750.

Nejstarší vyobrazení sochy Panny Marie Křtinské stojící na hlavním oltáři českého kostela ve Křtinách (Audolů křtinské, 1665).

The oldest picture of the statue of the Virgin Mary of Křtiny from the 60s of the 17th century.

Das älteste Bild der Skulptur von Jungfrau Maria von Křtiny (1665).

Podle současného názoru je socha Panny Marie Křtinské gotickým dílem neznámého umělce a pochází asi z Francie. Její vznik bývá datován do 13. až 14. století. Tento závěr podporují i některé historické souvislosti. Předně je to samotný francouzský původ řádu premonstrátů, jehož kláštery se v rámci zemí sdružovaly v provincie nazývané cirkarie, které podléhaly přímo generálnímu opatství v Prémontré. Navíc jednotlivé kláštery udržovaly vztahy s kláštery, z nichž byly založeny. Díky těmto kontaktům mohli zábrdovičtí premonstráti získat sochu Panny Marie prostřednictvím svého mateřského kláštera na Strahově, který ji mohl zajistit buď přímo z Francie nebo pomocí porýnského kanonie ve Steinfeldu, k níž choval dceřinný vztah. Žádné zprávy však o tom nejsou. Na cizokrajný původ sochy poukazuje i Jakub Tichan, když r. 1738 napsal:

„Obraz (tj. socha) je z tvrdého a v těchto krajích nepovědomělého kamene, jakož to daleko zběhlí a zkušení kameníci při přenášení obrazu ze starého kostela do nové kaple vyzkoumali a vpravdě se přiznali, že ani v dalekých krajinách takového kamene neviděli“. Autora sochy neznal ani G.Gumppenberger, který se r. 1672 ve své knize „Atlas Marianus“ vyjádřil o soše Panny Marie Křtinské těmito slovy: „Umělec, ať byl, kdo byl, byl zajisté veliký, neboť dovedl sochu Panny Marie vytvořit vznešenou, krásnou v panenské milostnosti...“.

ZÁHADA KLÁŠTERA PREMONSTRÁTEK VE KŘTINÁCH

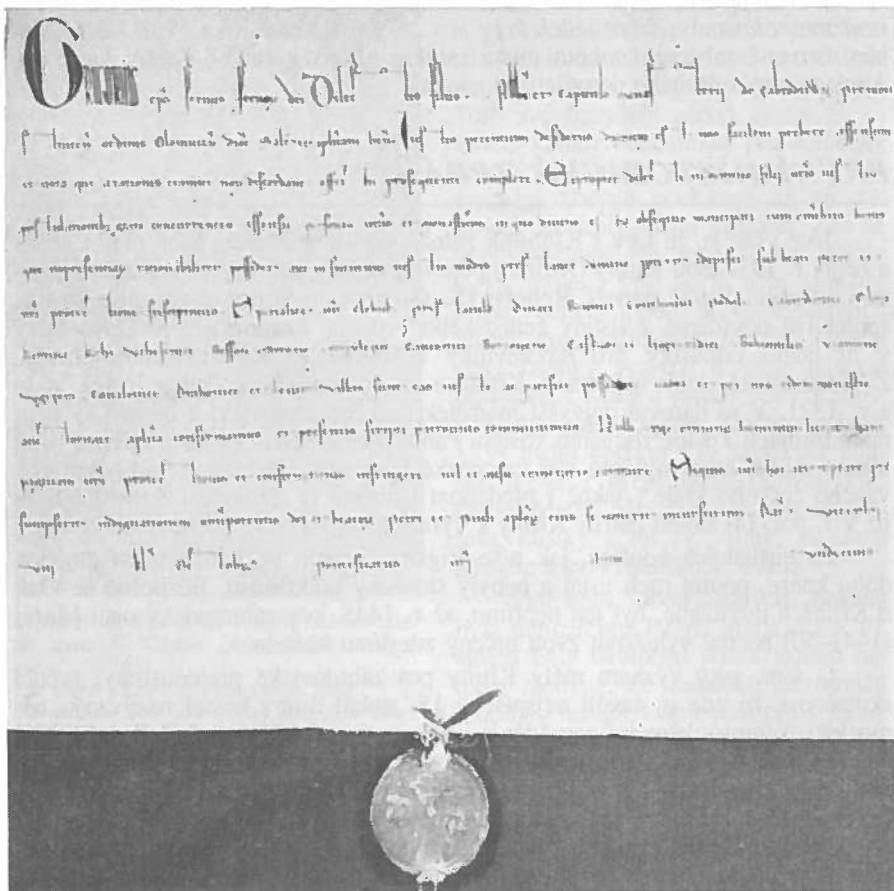
Historii křtinského poutního místa poprvé zpracoval r. 1663 zábrdovický mnich Martin Alexandr Vigsius ve svém díle „Vallis baptismi alias Kiriteinensis...“. Uvádí, že moravský feudál Lev z Klobouk se svou ženou Rejčkou (Richzou) založil r. 1200 premonstrátský klášter v Zábrdovicích a po jeho dokončení vystavěl roku 1210 podvojný panenský klášter ve Křtinském údolí vedle již existujícího kostela. Dle téhož autora byly Křtiny vyvráceny a klášter vyloupen při vpádu Tatarů na Moravu r. 1241. Zánik kláštera klade do r. 1423, kdy byl husity do základů rozbořen a kdy byl poškozen i místní kostel. Přidává k tomu zprávu o vyvražďení řeholnic ukrytých v klášteře. Jejich těla prý byla pochována pod troskami zdí. Podle Vigsia se jen třem z nich podařilo zachránit útekem hustými lesy do zábrdovického kláštera, kde dožily zbytek svého života.

V podobném duchu popisují tyto události i anály zábrdovického kláštera (pocházející z 2. pol. 17. a počátku 18. století), i další pisatelé. Od neznámého řeholníka se nám zachovalo dílo „Audolí křtinské...“ z r. 1665, o tři roky mladší je kniha jednoho z nejlepších zábrdovických opatů Godefrida Olenia „Mariophilus peregrinus...“, z r. 1706 je to anonymní „Poutník křtinský...“, který o rok později vyšel i v německé verzi „Kyriteiner Wahlfarter...“. Následuje kniha „Refugium peccatorum...“ od Jakuba Tiehana (1738) a „Marianisches Gnaden-Thal...“ z r. 1750. Mohlo by se zdát, že tato díla, zabývající se historickým a náboženským vývojem Křtin, poskytují dostatek spolehlivých informací o dávných osudech tohoto poutního místa. Opak je pravdou. Potíž je v tom, že současné historické bádání naráží na nedostatek dobových písemných pramenů, především z období 13.–16. století. Tyto staré písemnosti totiž několikrát podlely zkáze. Poprvé se tak stalo snad již za husitských bouří, ale katastrofální následky pro ně měla zvláště třicetiletá válka a později období rušení zábrdovického kláštera za panování Josefa II.

Údajná více než dvousetletá éra premonstrátek a jejich kláštera ve Křtinách, proto zůstává otázkou. Do dnešních dnů se totiž nepodařilo objevit jedinou zprávu z tohoto období (13.–15. století), která by potvrdila jeho založení, existenci či vyvrácení husity. Při posuzování tohoto problému je třeba si uvědomit, že zábrdovičtí letopisci popisovali události 200–450 let staré. Navíc není jasné, do jaké míry se při sepisování svých děl přidrželi tehdy ještě známých historických pramenů a kolik toho přijali z ústně tradovaných pověstí v prostředí svého kláštera. Z těchto důvodů nelze přítomnost ženského kláštera ve Křtinách plně prokázat. Dokonce se setkáváme i s názory, že se jedná o dílo fantazie řeholníků 17. století, kteří si tak chtěli zkrášlit svou vlastní historii. Mohlo jít též o omyl vzniklý nesprávným čtením listiny Hartmana z Čeblovic z r. 1268, jejíž latinsky

text říká, že tento pán věnoval ves Puchvan (tj. Bukovinku) bratřím a konventu ze Zábrdovic. Chybným čtením počátečního písmene zkratky "Fribis" (bratřím) došlo k záměně významu slova, které mnichové četli jako "Sribis" tedy sestram. Z toho usoudili, že těmito sestrami jsou mnišny křtinské řeholnice. ¹⁾ Jako druhý důkaz ve prospěch křtinského kláštera sloužila zpráva, podle níž r. 1521 složily do rukou opata Jakuba řeholní sliby řádové novicky Anna a Kateřina.

Pisatel knihy „Audolf křtinské“ nám zanechal ještě jednu zajímavou informací. Zcela na okraj se zmiňuje o jakýchsi základech dřívější stavby, které v jeho době (1665) „dlouze a široce“ vystupovaly nad povrch. Co to bylo za stavbu? Historické prameny o ní mlčí, pokud ovšem nechceme vstoupit na křehký led pověstí o ženském klášteře. Zde může přinést definitivní stanovisko jedině archeologický výzkum.

První zmínka o Křtinách (Kirtina) v imunitní listině papeže Řehoře IX z 24. září 1237.
 The first reference to Křtiny in the document of Pope Gregory IX from 1237.
 Die erste Erwähnung von Křtiny aus dem Jahre 1237 in der Liste des Papstes Gregorius IX. (Reprofoto: Moravský zemský archiv v Brně).

Ať existoval či neexistoval ženský klášter ve Křtinách, jisté je, že zprávy o něm významně přispěly k duchovnímu formování poutního místa a že se staly hluboce zakořeněnou součástí jeho tradic. Premonstráti nikdy neopomněli zdůraznit, že zdejší půda je posvěcena krví nevinných panen, které zde statečně položily život pro Krista. Toto vědomí nemohlo jistě zůstat bez odezvy u poutníků, zvláště když jim bylo ukazováno přímo samotné místo, kde měly být tyto panny od husitů povražděny. Nalézalo se poblíž většího křtinského kostela a zasahovalo až k dnešnímu vchodu do ambitu. Jeho načervenalé zabarvení bylo považováno za stopy prolité panenské krve. Anonymní „Poutník křtinský“ k tomu roku 1706 poznamenává: „*U německého zdejšího kostela je místo, na kterém obzvláště když vlhký čas jest, vždy se vidí něco červeného a jako krvavého. To místo již několikrát jest oškrábáno, ale v brzkém čase zas se ta červenost ukazuje. Řeč od předků přišla, že na tom místě některé duchovní panny jsou zamordované a že to jejich krev jest...*“. Jak dodává roku 1738 Jakub Tiehan, červené zabarvení tohoto místa zaniklo až při výstavbě dnešní kaple sv. Anny na konci druhého desetiletí 18. století.

PRVNÍ HISTORICKÉ ZPRÁVY

Jisté však je, že Lev z Klobouk založil klášter v Zábrdovicích před r. 1209 a že již r. 1237 jsou Křtiny (Křtina) poprvé uváděny jako majetek tohoto kláštera v imunitní listině papeže Řehoře IX. O existenci křtinského kostela se pak spolehlivě dovídáme z listiny cenedského biskupa Antonína z r. 1299, který v ní udělil odpustky pro návštěvníky křtinského a zábrdovického kostela. Z předhusitské doby se nám o Křtinách zachovala již jen jedna listina, a to z r. 1321. V ní daroval nejvyšší maršálek českého království a moravský hejtmán Jindřich z Lipé zdejšímu kostelu Panny Marie nedaleký les a mlýn. Přízeň tohoto muže, který byl pro své mocenské postavení považován za „nekorunovaného českého krále“, jakož i předchozí listina z r. 1299 nám dosvědčují, že již v 1. pol. 14. století patřily Křtiny k výraznějším centrům duchovního života.

Po husitských bouřích, jak píše Vigsius, nebylo ve Křtinách po dlouhou dobu kněze, poutní ruch ustal a nebyly slouženy pobožnosti. Bezpečně se však o Křtinách dovídáme, byť jen nepřímou, až r. 1445, kdy zábrdovický opat Matěj (1441–50) nechal vyhotovit zvon určený zdejšímu kostelu.

O tom, jaký význam měly Křtiny pro zábrdovické premonstráty, svědčí skutečnost, že zde vystavěli nejspíše v 15. století druhý kostel nazývaný „německý“. Tomuto datování nasvědčuje i nalezený gotický svorník.²⁾ Z doby jeho vzniku však o něm nemáme žádné zprávy. Jeho výstavba zjevně signalizuje vzrůstající popularitu a návštěvnost zdejšího poutního místa. Premonstráti nikdy neváhali učinit něco dobrého ve prospěch Křtin, zvláště mohlo-li se tak stát na památku nějaké významné události v jejich životě. Výstavba německého kostela proto mohla být výrazem vděčnosti za papežské rozhodnutí z r. 1450, v němž Mikuláš V. udělil zábrdovickým opatům právo používat nejen berlu a prsten, ale i mitru. V té době to byla mimořádná pocta, neboť žádnému z představených brněnských kostelů nebylo až dosud toto vysoké církevní ocenění uděleno.

PŮVODNÍ KŘTINSKÉ KOSTELY

Již dříve než premonstráti vystavěli v 1. pol. 18. století dnešní chrám Panny Marie, stávaly ve Křtinách dva středověké kostely. O starším z nich se dobové prameny poprvé zmiňují r. 1299. Byla to malá románská stavba pocházející ze 13. století, jejíž původní vzhled byl zastřen celkovou přestavbou v 2. pol.

Mariophilus Peregrinus.

Nejstarší obrázek Křtin v knize zábrdovického opata G. Olenia „Mariophilus peregrinus...“ z r. 1668.

The oldest picture of Křtiny from 1668.

Das älteste Bild von Křtiny aus dem Jahre 1668.

omnívali, že byl založen Lvem z Klobouk již r. 1210 současně s ženským klášteřem, ačkoliv jeho gotický sloh dával tušit, že se jedná o stavbu mladší. U podstatně staršího a památnějšího českého kostela naopak předpokládal spisovatel „Audolík křtinského“ pouze prostý původ.

O tom, jak tyto stavby vypadaly v 2. pol. 17. století, se dovídáme ze tří obrázků Křtin. Nejstarší z nich použil r. 1668 opat Olenius ve své knize „Mariophilus peregrinus...“. Na obrázku vidíme český kostel jako nevelkou a nenáročnou stavbu obdélníkového či čtvercového půdorysu s přístavbou po východ-

ní straně, k níž přisedá ještě jedna o něco menší. Nad střechou ční jehlovitá vížka. V prostoru kolem kostela se nacházel hřbitov bez náhrobků, který byl ohraničen nízkou kruhovou zídka. Vpravo o něco výše stojí německý kostel. K jeho prostorné lodi obdélníkového půdorysu na východě zakulaceného se ze severu pojí boční kaple. Kostel neměl věž. Za ním se rozprostírá dvoupodlažní kněžská rezidence a před ním stojí zcela samostatně drobná věž.

Podle této předlohy vyhotovil na počátku 18. století brněnský rytec J. C. Laidig nový obrázek, který použil r. 1706 anonymní řeholník ve svém díle „Poutník křtinský“ a po drobné úpravě i o rok později v jeho německé verzi „Kyriteiner Wahlfarter“.

Třetím a nejpropracovanějším obrázkem původních křtinských kostelů je rytina vyhotovená Filipem Kiliánem. Jsou známy tři její originály: dva jsou uloženy v Muzeu města Brna a jeden v archivu fary ve Křtinách. Tato rytina pochází z poslední čtvrtiny 17. století. Při porovnání s obrázkem z knihy opata

Anděl ukazuje poutníkovi cestu k Panně Marii do Křtin (Kyriteiner Wahlfarter, 1707). Rytina J. C. Laidiga vyhotovená podle předlohy z knihy opata Olenia (1668). The engraving of Křtiny by J. C. Laidigs from the early 18th century. J. C. Laidigs Gravierung zu Anfang des 18. Jahrhunderts mit Křtiny.

Olenia (1668) vidíme, že český kostel je již na straně přivrácené k rezidenci rozšířen o přístavbu. Drobná přístavba stojí též po jeho pravé (severní) straně. Rezidence, vystavěná teprve v letech 1660–61, má přestavěný vchodový portál a na střeše štíhlou vížku. Od českého kostela k ní stoupá schodiště s malou brankou lemované nízkými zídkami. Vysoká okna německého kostela jsou na Kiliánově rytině zřejmě nakreslena přesně tak jak vypadala, na rozdíl od poněkud nepřesného obrázku z r. 1668. Věž, stojící zcela osamoceně na malém návrší východně od německého kostela, je též jen velmi málo podobná věži znázorněné na starším vyobrazení. Úžlabinou mezi ní a českým kostelem stoupá od potoka schodiště. Kiliánova rytina oproti předchozím obrázkům neznázorňuje pouze sakrální zástavbu, ale i ostatní křtinská stavení. Posouzením výše uvedených skutečností lze rytinu Filipa Kiliána datovat do období po přestavbě rezidence, tedy po r. 1674. Pokud je pravdou, že nečitelný podpis zachovaný na rytině je od A. Lublinského (coby autora kresby, podle níž byla rytina vyhotovena), pak rytina vznikla před r. 1690, protože Lublinský toho roku zemřel.

Neúplnost křtinských archiválií

Původní křtinské kostely v poslední čtvrtině 17. století – výřez z rytiny Filipa Kiliána. The original churches in Křtiny in the late 17th century. Ursprüngliche Kirchen von Křtiny zu Ende des 17. Jahrhunderts. (Reprofoto: Muzeum města Brna)

ze 13. až l. pol. 17. století dovoluje nahlédnout do nejstarší historie Křtin jen v omezené míře. Několik málo zachovaných listin sice umožňuje vytvoření rámcové představy o významu obce v tomto období, ale již podstatně méně svědčí o událostech místního významu. Nejhůře jsme na tom v případě 16. století, z něhož se nám o Křtinách nezachovaly žádné přímé zprávy. Toto z náboženského hlediska významné století, které se nesmazatelně zapsalo do historie církve vystoupením Zwingliho, Luthera, Kalvína a dalších reformátorů, rozšířením reformního hnutí prakticky po celé střední a západní Evropě a vznikem protestantismu, neproběhlo v tomto ohledu jistě zcela poklidně ani ve Křtinách. Přestože si Lutherovy myšlenky našly cestu i do prostředí brněnských klášterů, můžeme předpokládat, že Křtiny v tomto složitém období představovaly jedno z center katolické obnovy na Moravě. Tuto rekatolizační úlohu můžeme sledovat zvláště v následujícím století. Byly to právě Křtiny, jež si zvolil olomoucký biskup kardinál František Dietrichstein za cíl své děkovné poutě věnované vítězství habsburských (tj. katolických) zbraní v bitvě na Bílé hoře, kterou sem osobně přivedl r. 1621.

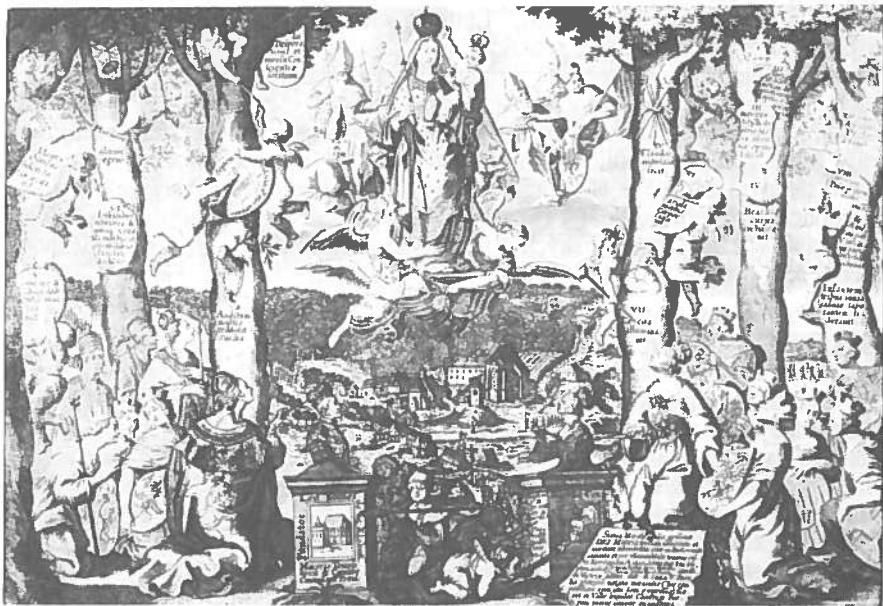
OBDOBÍ TŘICETILETÉ VÁLKY

Století sedmnácté proběhlo ve Křtinách ve znamení válečných hrůz třicetileté války, ale též čilé stavební aktivity, rozmachu poutního hnutí, vzrůstu věhlasu Panny Marie Křtinské.

První tvrdá rána postihla obec již v r. 1611, kdy vznikl na farním dvoře požár, který se rychle rozšířil i na okolní domky. Do půl hodiny ležela v popelu část vesnice rozkládající se směrem k mlýnu. Ve velkém nebezpečí se ocitnul i český kostel, který bezprostředně ohrožovaly plameny hořící fary stojící od něj pouhých patnáct kroků. Jeho střecha byla ohněm silně rozehřáta, ale odolala a kostel nevyhořel. Záchranu kostela považovali později zábrdovičtí letopisci za zázrak. Místu, kde stála vyhořelá fara, se dodnes říká „na spálenisku“.

Třicetiletá válka se poprvé negativně podepsala do života zábrdovických premonstrátů za stavovského povstání, kdy byl roku 1619 zatčen opat kláštera **Benedikt Waltenberger** (1610–45) a jeho spolubratři. Současně jim byl zkonfiskován i klášterní majetek. Stejnému osudu neunikl ani kostelní poklad ve Křtinách. Porážkou stavovských vojsk na Bělé hoře byly sice vytvořeny příznivější podmínky ve prospěch restituce zábrdovických řeholníků, ale zdaleka tím neskončil válečný konflikt Habsburků s opozicí. Jeho důsledky Křtiny znovu pocítily v r. 1623, kdy sem vtrhly oddíly **Turků a Tatarů** sedmihradského knížete **Gabriela Bethlena**. Těsně před jejich příchodem se podařilo duchovním utéci do okolních lesů. Jen jeden z nich křtinský farář **Tomáš Novák** pro svůj pokročilý věk utéci nemohl, a proto se ukryl na věži pod podlahou. Bethlenovci se vrhli na oba kostely a odnesli z nich vše, co se odnést dalo. Sochy Panny Marie se však nedotkli. Při svém rabování dorazili i na věž, v níž byl ukryt kněz **Novák**. Chodili přímo po podlaze, pod níž se nalézal, ale nenašli ho. Možná tím unikl osudu svého spoluobčana **Jana Cigána**, kterého chytili a nedaleko kostela stáli.

Druhou samozvanou návštěvou Křtin se stali 19. srpna 1638 **Valaši**. Když přitáhli do nedaleké obce **Březiny**, chytili tamního občana **Jana Soukupa** a chtěli od něho peníze. Mučili ho tak dlouho, dokud jim neřekl, že je má zakopané v kostele ve Křtinách. Myslel si, že tím unikne dalšímu trýznění a že ho propustí. **Valaši** ho však dovedli do Křtin a zde jim musel ukázat, kam peníze ukryl. Na několika označených místech pak kopali, a když nic nenalezli, vytáhli ho před kostel a znovu ho mučili. Protože jim nic nového neřekl, nechali ho nakonec být a odtáhli. Z kostela si odnesli pouze několik svíček, nic cennějšího nenašli.

Rytina Filipa Kiliána zaznamenávající nejdůležitější události v historii poustňo místa ve Křtinách – poslední čtvrtina 17. století. The engraving of Křtiny by Filip Kilián from the last quarter of the 17th century. Gravierung mit Křtiny aus dem letzten Vierteljahrhundert des 17. Jahrhunderts.

Když na Moravu pronikali Švédové, rozhodl se křtinský farář Norbert Credelius s ostatními spolubratři ukrýt staré písemnosti a zbylé cennosti na nedalekém Novém hradě u Olomučan. Při svém několikaměsíčním obléhání města Brna v r. 1645, podnikaly oddíly Švédů loupeživé výpravy do širokého okolí. Na den Nejsvětější Trojice okolo deváté hodiny ranní se znenadání roznesl Křtinami křik, že sem míří velký oddíl Švédů. V kostele byla v té chvíli sloužena bohoslužba. Lid i kněží utíkali přímo od oltáře do lesů, kde zůstali ukrytí po mnoho dnů. Švédové však Křtinami jenom prošli a kostelům nevěnovali žádnou pozornost. Pospíchali totiž na Nový hrad, kde čekali bohatší kořist. Zde překvapili nic netušící posádku hradu, hrad vyloupili a zapálili, takže do dnešních dnů zůstal zříceninou. Obrovské bohatství, které zde ukrýla celá řada kostelů, klášterů a panství, pak odvezli na šestnácti vozech. Při požáru hradu lehlo popelem vše, co odvézt nestačilo, především staré písemnosti. Přitom byly zničeny křtinské archiválie, mezi nimi tzv. „Stará křtinská kniha“, která by dnes byla zvláště cenným zdrojem informací o málo známé historii Křtin v rozmezí 13.–16. století. Podobnému osudu neunikla ani značná část archivu zábrdovického kláštera po jeho obsazení Švédy v r. 1643. Křtinské kostely však zůstaly válkou nedotčeny, takže již r. 1645 mohl statečný obránce Brna jezuita Martin Středa (Stredonius) vyslat do Křtin děkovnou pouť za záchranu města při švédském vpádu.

STAVEBNÍ A DUCHOVNÍ ROZVOJ POUTNÍHO MÍSTA V 2. POL. 17. STOLETÍ

Neutichající popularita Křtin doprovázená zvyšujícím se počtem příchozích poutníků nutila premonstráty ke stálé stavební činnosti. Velké zásluhy si získal opat Godefridus Olenius (1650–82), který využil klidu po válce k rozsáhlým přestavbám a úpravám obou kostelů i dalších staveb. A tak v letech 1652–53 došlo k přestavbě německého kostela, jemuž po stranách přibýly dvě nové kaple, dále získal novou předsíň, tři nové oltáře a kůr pro hudebníky. V letech 1657–58 byl podroben totální přestavbě starý český kostel. Kromě kůru a oltáře byl kompletně rozbořen a od základů vystavěn znovu v prostornějším provedení. Kromě toho v něm byl zřízen nový hlavní oltář pro sochu Panny Marie, později (1674) byla po boku kostela přistavěna sakristie a za hlavním oltářem byl pro pohodlnější přístup poutníků probourán nový vchod. Roku 1675 vysvětil v českém kostele opat Olenius tři nové oltáře. Aby nemohlo znovu dojít k podobné události jako v r. 1611, kdy hořící fara málem zapálila i český kostel, byla r. 1660 stará fara zrušena a místo ní byla v letech 1660–61 vystavěna v místě dnešního zámku nová rezidence pro zdejší kněze. Roku 1668 byla na hřbitově postavena nová kaple, vhodná pro podávání přijímání, která byla později (1672–74) přestavována. Zasvěcena byla sv. Anně, ale obecně byla též nazývána „vyškovská“. Kromě dalších stavebních prací byla r. 1679 rozšířena rezidence.

Přes toto rozsáhlé budovatelské úsilí v 2. pol. 17. století zůstávali premonstráti stále o krok pozadu za skutečnými potřebami poutního místa. Poutníků rychle přibývalo, a zatímco r. 1658 zde bylo zaznamenáno na 7 000 komuni-

kantů (přijímajících), 17. května 1676 jich bylo v jediném dnu přes 14 000 a za celý rok 1713 již přes 38 000, přičemž se jejich počet nadále zvyšoval. Od poloviny 18. století jich zde bylo v jednotlivých letech zaznamenáno 50–60 tisíc. Do Křtin již nenacházeli cestu jen obyvatelé Moravy, ale přicházeli i poutníci z Čech, Slezska a Uher. Z tohoto důvodu musel zábrdovický klášter zvýšit počet kněží trvale působících ve Křtinách (1668). Ti zde žili podle vlastních pravidel odloučení od svého kláštera. Tuto řádovou komunitu, jejíž představený směl používat označení „praeses“, schválil r. 1671 strahovský opat. Přesto zábrdovičtí premonstráti nebyli vždy schopni zajistit plynulý chod poutí. Vypomáhali jim proto i kněží z jiných řádů, například brněňští jezuité nebo rajhradští benediktíni.

Hlavní poutě bývaly dvě do roka a trvaly vždy několik dní. První z nich bývala největší a začínala v neděli po Nanebevstoupení Páně. Druhá, menší pout' se konala na den Navštívení Panny Marie. K těmto starým poutím přibyla na konci 17. století pout' zavedená paní Zuzanou Kateřinou Liborí z Dietrichstejna.

O tom, jak poutě probíhaly, nám vypráví neznámý řeholník ve svém spise „Audolf křtinské“ z r. 1665. Již ve čtvrtek před hlavní poutí přicházely malé skupinky poutníků, v neděli pak přišlo procesí z Brna, čítající přes 4 000 poutníků. Uprostřed průvodu byla nesena na nosítkách socha Panny Marie. S procesím přicházelo až 150 mrškačů, jejichž účast byla pozůstatkem tzv. flagelantství. Bylo to lidové hnutí, které pokládalo mor za trest boží. Proto se mrškači sami trýznili bitím okovanými důtkami v přesvědčení, že se tak sami potrestají za své hříchy, a tím uniknou této nemoci. Podobné menší procesí přicházelo z Vyškova a okolních vesnic.

Během poutí se Křtinami nesl ve dne i v noci zpěv a modlitby. Když se setmělo, bylo vidět na okolních kopcích stovky ohňů, u nichž se mnozí z poutníků mrskali po celou noc. Mše svatá se konaly nepřetržitě v obou kostelích. Na památku si poutníci kupovali u kostela nejrůznější obrázky, křížky, růžence a jiné předměty. Do Křtin též nacházelo cestu i mnoho žebráků, na něž zde čekala štedrá almužna.

Historie chrámu Panny Marie ve Křtinách

*„Mistře, pohled jaké kameny a jaká stavba
zbudována. Od Kryštofa Jiřího Matušky,
opata zábrdovického ke cti Tvé a Tvojí Matky.
Za odměnu otce důstojnou prosí onen učedník,
který ví.“*

(latinský nápis na pamětní desce umístěné na zdi křtinského chrámu)

SANTINIHO PROJEKT NOVÉHO CHRÁMU

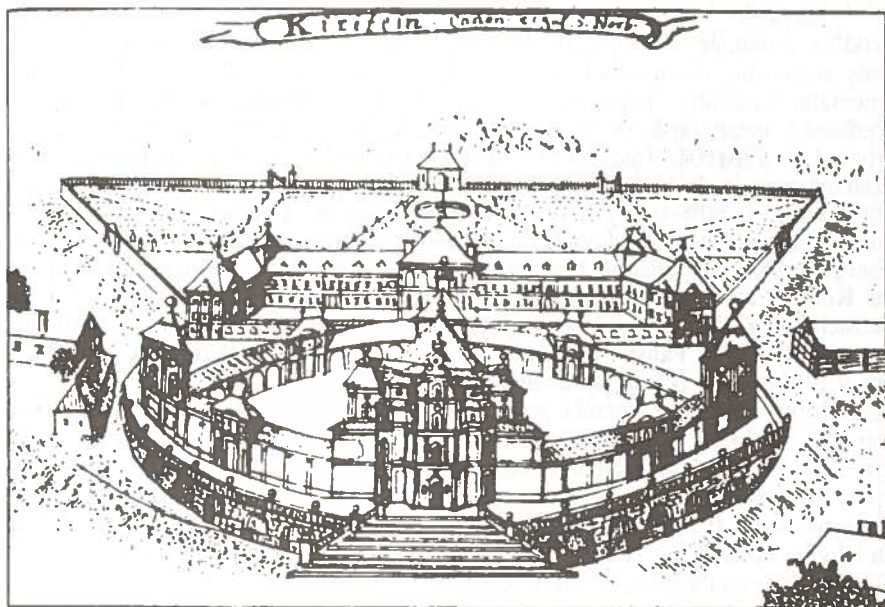

Ze Křtin se stalo věhlasné poutní místo. Stísněnost kostelů však neodstranila ani rozsáhlá výstavba v 2. pol. 17. století. Premonstráti byli proto znovu nuceni zabývat se otázkou dalšího stavebního rozvoje svého poutního místa.

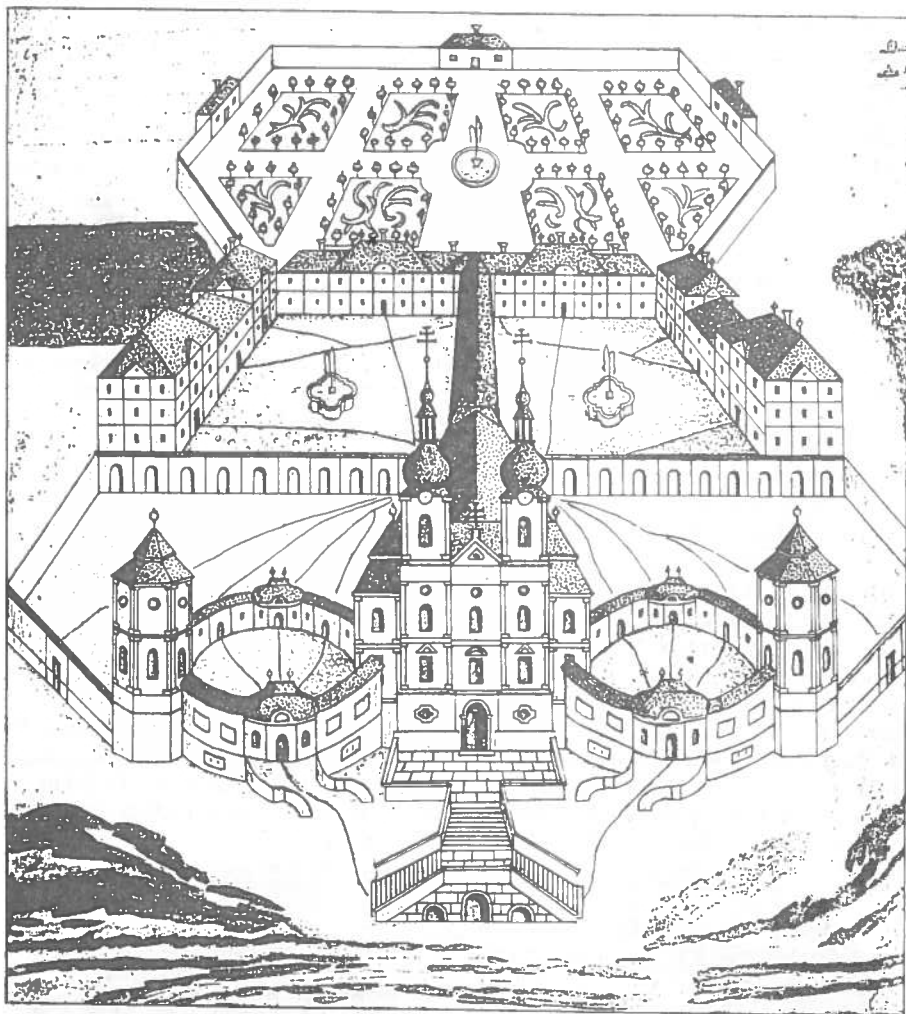
Jakýkoliv velkorysejší stavební program však nepřicházel z finančních důvodů v úvahu. Je velmi pravděpodobné, že by oba původní křtinské kostely zůstaly zachovány do dnešních dnů a že by na jejich místě nikdy nevyrostl monumentální Santiniho chrám Panny Marie, kdyby ke Křtinám nechovala živý náboženský vztah boskovická paní **Zuzana Kateřina Liborie z Dietrichsteina**, rozená ze **Zástřizl**. Tato zbožná šlechtična učinila rozhodnutí, které se nesmazatelně zapsalo do historie zábrdovického kláštera a ve svých důsledcích naprosto změnilo i další osudy a tvář poutního místa ve Křtinách. Roku 1690 totiž uzavřela s opatem zábrdovického kláštera **Maxmiliánem Pfenclerem z Lossbergu** (1682–95) bohatou fundaci, v níž věnovala klášteru svůj statek **Jesenec u Konice**, který měl být po její smrti použit k financování výstavby nových kostelů ve Křtinách a v Jesenci. K tomuto rozhodnutí ji přivedla podivuhodná souhra okolností. Panství Jesenec totiž původně přířkla dominikánskému klášteru v Boskovicích (který sama založila), ale pod vlivem zvláštních událostí, které prožila ve Křtinách, změnila svůj původní úmysl a Jesenec věnovala premonstrátům. Bylo to především uzdravení jejího muže **Jana Bohuše Morkovského ze Zástřizl**, který se, ač těžce nemocný, uzdravil právě v okamžiku modlitby paní **Zuzany** před sochou Panny Marie Křtinské. Podruhé to byla právě paní **Zuzana**, která si ze Křtin odvezla zdraví. Když byla stížena v Olomouci mrtvicí a léky jí nepomáhaly, nechala se přenést do Křtin a zde prosila **P. Marii** o pomoc. Druhý den vstala zdráva. Jako poděkování za své uzdravení věnovala kostelu ve Křtinách 6 stříbrných svícňů, ustanovila pouť z Boskovic do Křtin a věnovala premonstrátům již zmíněné panství Jesenec. Vymínila si však, že je bude využívat až do své smrti. Teprve potom mohlo být použito k zabezpečení výstavby kostelů ve Křtinách a v Jesenci. Přestože uzavření této své štědré fundace přežila

jen o několik měsíců, nemohli premonstráti pro prohlubující se hospodářskou krizi v klášteře pomýšlet na splnění jejího zbožného přání. Hlavní zásluhu na této situaci měl právě opat Pfindler, který svým nehospodárným řízením, prozrazováním finančně neúnosného záměru získat některé kláštery v Uhrách a nadřazováním osobních zájmů na úkor svých spolubratří, přivedl klášterní pokladnu na pokraj zhroutení. Tyto skutečnosti byly v r. 1695 hlavními důvody jeho nucené rezignace, zbavení hodnosti opata a vyobcování z řádu. Pro svou osobu si však vymínil užívání statku Jesenec, čímž ještě více zkomplikoval a oddálil zamýšlenou výstavbu ve Křtinách i v Jesenci. Na jeho nástupce opata Engelberta Hájka (1695–1712) pak připadl nelehký úkol obnovit zchátralé klášterní hospodářství, a tak připravit dostatečné zázemí pro splnění přání „nejštědřejší dárkyně“, jak premonstráti sami paní Zuzanu nazývali. Po jeho úspěšném zvládnutí (přivedení klášterního hospodářství k prosperitě a znovuzískání statku Jesenec) mohl opat Hájek zahájit přípravné práce k vlastní realizaci tolik odkládaného snu zábrdovických premonstrátů – výstavbě nového chrámu ve Křtinách.

Nový křtinský chrám měl po stavební stránce co nejlépe vyjadřovat vztah premonstrátů ke své Panně Marii Křtinské i k jejímu poutnímu místu. Stavba proto musela být prostorná, schopná přijmout co možná největší počet poutníků. Měla být monumentální a současně přívětivě začleněná do okolní krajiny. Důležitou otázkou proto zůstávala volba vhodného architekta, schopného obsáhnout ve svém projektu všechny tyto požadavky.

Nerealizovaný Santiniho projekt nového poutního chrámu ve Křtinách - kresba F.B.Wernera z r. 1752. Santini's plan of a new church in Křtiny, which had never been built. Das unrealisierte Santinis Projekt des neuen Domes von Křtiny.

Pohled na křtinský chrám s rezidencí dle celkového nárysu - Santiniho projekt na překresbě J. Liudáčka z r. 1808 (upraveno k tisku). Santini's plan of the church in Křtiny on a pen-and-ink drawing from 1808. Santini's Projekt des Domes von Křtiny auf der Vorzeichnung aus dem Jahre 1808.

V té době pracoval na Moravě vynikající český architekt italského původu **Jan Santini Aichel** (1677–1723). Santini představoval vůdčí osobnost naší barokní architektury. Z jeho předchůdců působících v českých zemích s ním snese srovnání jedině podobně geniální architekt jako on, Petr Parléf, činný za vlády Karla IV. a Václava IV. Santiniho dílo ovlivnilo hlavní vývojové trendy v umění nejen u nás, ale i v ostatních zemích Evropy. Styl jeho tvorby byl však pro většinu jeho současníků stěží přijatelný, zdál se jim totiž příliš vizionářský. Santini byl proto spíše obdivován než chápán. Na Moravu se dostal díky opatovi cisterci-

áckého kláštera ve Žďáru nad Sázavou Václavu Vejmluvovi. Ten se záhy stal jeho největším mecenášem a podporovatelem. Nikde na Moravě, ba ani v Čechách nenaznala Santiniho práce takového časového a prostorového rozšíření i rozmanitosti jako právě v jeho žďárském ohnisku. Opat Vejmluva umožnil všestranně rozvinout jeho schopnosti při realizaci rekonstrukcí a novostaveb ve svém klášteře a jeho nejbližším okolí. Dalšími Santiniho zaměstnavateli na Moravě se stali zábrdovičtí premonstráti a rajhradští benediktíni.

Pro Santiniho se zábrdovičtí řeholníci rozhodli zřejmě právě díky osobní přímluvě opata Vejmluvy. Na jejich panství byl architekt povolán opatem Hájkem nejdříve k vyhotovení projektu rezidence a kostela v Jesenci (1709–1711) a teprve potom byl uveden do Křtin. Zde dokonale pochopil požadavky, které na něho kladli premonstráti, a navrhl hned několik stavebních projektů. Je z nich zřejmé, že Santini od počátku počítal s rozebráním obou starých kostelů, kněžské rezidence, hřbitovní kaple i se zrušením hřbitova. Samotný projekt novostaveb prodělal, pravděpodobně na přání samotných premonstrátů, četné změny. Zcela se ustoupilo od kruhového pojetí areálu, které se zachovalo na kresbě F. B. Wernera z r. 1752. Jedním z raných nerealizovaných Santiniho projektů pro Křtiny může být též návrh zástavby čtvercového půdorysu s kostelem uprostřed, který objevil r. 1890 A. Prokop v rajhradském archivu. V Moravském zemském archivu, kam byly staré písemnosti rajhradských benediktinů převezeny, je zachován i pohled na průčelí této nerealizované Santiniho stavby, považované též za projekt kaple sv. Jana na Zelené hoře u Žďáru. Nakonec zvítězila verze blízká překresbě z r. 1808 od J. Luňáčka. Ta počítala s výstavbou mohutného centrálního chrámu s velkou kopulí a dvěma věžemi v průčelí. Po jeho stranách měly stát dvě kaple sv. Anny a sv. Josefa, připojené k chrámu klenutými arkádami. Za těmito stavbami se měla rozprostírat rozsáhlá kněžská rezidence se zahradami. Projekt nebyl do této své podoby nikdy dokončen. Již opat Matuška se krátce po svém vstoupení do čela kláštera (1738) rozhodl z finančních důvodů pozměnit původní Santiniho projekt, a proto upustil od výstavby dvou věží v průčelí chrámu a místo nich vystavěl věž jedinou.

Projekt křtinského chrámu s jednou věží po změně stavební koncepce za opata Matušky (výřez z rytiny J.C.Laidiga, kolem r. 1738). Plan of the church in Křtiny from the end of the 30s of the 18th century. Das Projekt des Domes von Křtiny aus dem Ende der 30. Jahren des 18. Jahrhunderts.

Velký význam pro pochopení této změny stavebního záměru má dosud takřka neznámá rytina J. C. Laidiga uschovaná v archivu křtínské fary. Je na ní vyobrazena socha Panny Marie Křtínské a po stranách je česky a německy zaznamenána historie Křtin. Pro nás má největší význam malý oválný obrázek při spodním okraji rytiny. Vidíme na něm projekt křtínského chrámu s jednou věží, po jehož stranách stojí dvě kaple, připojené ke chrámu kruhovými ambity s představenými podsklepenými terasami. Podobnost tohoto projektu s realizovanou stavbou je více než zjevná. Jeho autorem nebude pravděpodobně Santini, který zemřel již r. 1723 (tedy přibližně 15 let před touto změnou výstavby), ale architekt, který aktualizoval jeho původní projekt na reálné finanční možnosti zábrdovických premonstrátů za opata Matušky. Projekt křtínského chrámu s jednou věží je znám i z rajhradské kresby popisované r. 1950 M. D. Hejdovou, která též upozorňuje na jeho podobnost s realizovaným stavem.

Vedení výstavby svých projektů Santini obvykle přenechával zkušenému polfroví nebo osvědčeným zednickým mistrům. V případě Křtin to byl u rezidence a kaple sv. Anny František Benedikt Klíčnický a u chrámu (po Santiniho smrti) František Antonín Ritz.

Během mohutných příprav ke stavbě nového chrámu přežívaly oba původní kostely v nezměněné podobě a byly na nich prováděny jen nejnutnější údržbové práce. R. 1695 dostala střecha českého kostela nový šindelový kryt, r. 1702 dal Arnošt hrabě z Gellhornu a Blanska položit v těmže kostele novou podlahovou dlažbu ze čtverců obyčejného kamene a černého mramoru. O dva roky později přibýly na křtínské věži hodiny a v r. 1708 byla na střechu německého kostela a kaple sv. Anny položena nová krytina.

CHRÁM PANNY MARIE VE KŘTÍNÁCH: ŽIVOTNÍ DÍLO OPATA MATUŠKY

Praktickou realizaci Santiniho projektu pro Křtiny zahájil až Hájkův nástupce v čele zábrdovického kláštera – opat Hugo Bartlicius (1712–1738). Projekt byl rozložen na několik etap. Nejdříve se začala stavět nová rezidence (kolem r. 1712), jejíž hrubá stavba byla dokončena již v r. 1718. Dokladuje to letopisec, vyrytý v krovu zámecké střechy. Nadále se pracovalo především v interiéru a r. 1735 bylo přistavěno pravé křídlo. Propojovací trakt mezi rezidencí a chrámem Panny Marie byl postaven až po dokončení chrámu (nejspíše krátce po r. 1744). Výstavba nové kaple sv. Anny byla zahájena r. 1718. Krátce předtím, než se začala stavět, byl rozbořen původní německý kostel. Základní kámen k dnešnímu chrámu Panny Marie byl položen o 10 let později, r. 1728. Český kostel však zůstával ještě po nějakou dobu zachován, přestože zasahoval do areálu výstavby.³⁾ Byl zde tolerován až do r. 1733, protože ukrýval poklad nejceněnější - uctívanou sochu Panny Marie. Musel být proto zachován až do doby, kdy premonstráti našli pro svou slavnou sochu nové důstojné místo. Tím se mohla stát jediné nově dostavěná kaple sv. Anny. Do ní byla starobylá Madona roku 1733 slavnostně přenesena. Kaple potom plnila až do dokončení chrámu Panny Marie funkci farního kostela. Český kostel tedy zanikl až r. 1733, aniž by svou předchozí přítomností uprostřed rozlehlého staveniště nějak vážněji

Christophorus Abbas Zabroviensis
a Litera professione Omnipotentis
Vota Ignans.

ohrozil výstavbu chrámu. Ta ostatně pokračovala za opata Bartlicia velmi zvolna, neboť - jak se dovídáme z oslavné řeči sepsané při příležitosti jeho smrti - v r. 1738 byly obvodové zdi chrámu vyvedeny pouze do úrovně spodních oken.

Chrám Panny Marie začal sice stavět opat Bartlicius, přesto se hlavní zásluhy o jeho vybudování po právu připisují jeho nástupci opatu **Kryštofu Jiřímu Matuškovu** (1738–77). Matuška dostavění chrámu podřídil veškerou svou energii, když se jako pětaticetiletý postavil do čela zábrdovického kláštera. Byl přímo naplněn touhou co nejrychleji dokončit stavbu a co možná nejlépe a nejkrásněji ji vyzdobit. Ve svém díle pokračoval neochvějně i v době, která jeho záměrům nepřála. V odhodlání nepolevil ani za válek o rakouské dědictví, kdy byla klášterní pokladna zatížena mimořádnými položkami odváděnými státu a dokonce ani po pobytu pruských a ruských vojáků ve Křtinách r. 1742. Pro svůj úkol měl všechny nezbytné vlastnosti, při práci byl vynalézavý a praktický. Oslavná řeč, sepsaná při příležitosti jeho významného kněžského jubilea - padesáti let od složení řeholních slibů (1772), se zmiňuje například o tom, jak objevem kvalitního křtinského mramoru a jeho použitím při výzdobě chrámu, ušetřil klášterní pokladně značné peněžní částky. Na škodu věci však byla jeho nesmlouvavá a přímá povaha, která ho přiváděla do ostrých střetů s konventem svého řádu. Rozkol v klášteře nakonec dosáhl takového rozměru, že musel být řešen prostřednictvím císařovny Marie Terezie.

Pod vedením opata Matušky však stavba rychle rostla, takže již r. 1744 byl chrám dostavěn a mohlo se začít pracovat na vnitřní výzdobě. Rychlé tempo výstavby umožnilo, aby 1. května 1750 byla do chrámu přenesena z kaple sv. Anny socha Panny Marie a chrám byl opatem Kryštofem Matuškou **benedikován** (posvěcen). Z úsporných důvodů však zredukoval původní stavební záměr a místo dvou věží v průčelí chrámu, pro něž položil základy již jeho předchůdce, postavil věž jedinou. Ze stejného důvodu odložil výstavbu schodiště k hlavnímu vchodu i druhé kaple zasvěcené sv. Josefovi, s níž počítal Santiniho projekt po jihozápadní straně chrámu.

Cím více však bylo ušetřeno na jedné straně, tím více bylo investováno do vnitřní výzdoby. Na interiéru chrámu se podepsali přední umělci své doby. Rozsáhlé fresky pocházejí ze štětce **Jana Jiřího Egtense**, obrazová tvorba je zastoupena díly brněnského jezuita **Ignáce Raaba**, **Josefa Winterhaldera ml.**, **Josefa Sterna** a podle tradice i olomouckého augustiniána **A. Lublinského**. Malířské práce blíže neznámého rozsahu provedl **František Michalic**.⁴⁾ Sochařská výzdoba reprezentuje **Antonína Schweigla** a jeho syna **Ondřeje Schweigla**, sochy na věži pocházejí z dílny **Ignáce Lengelachera**.

Pro trvající napětí mezi premonstráty a olomouckými biskupy nebyl chrám po dlouhou dobu vysvěcen, přestože byl již v podstatě dokončen. Práce nadále pokračovaly především na výzdobě interiéru a r. 1770 bylo k hlavnímu vchodu do chrámu přistavěno široké trojdílné schodiště s rampou, které definitivně přikrylo základové zdivo pro dvě věže, položené opatem Bartliciem.

Portrét opata kláštera premonstrátů v Zábrdovicích Kryštofa Jiřího Matušky (*5. 2. 1703 - † 3. 11. 1777)⁶⁾ pořízený při příležitosti jeho kněžského jubilea - 50. let od složení řeholních slibů (rytina J. Mansfelda, 1772).⁷⁾ Kryštof Jiří Matuška (1703–1777), abbot of the premonstratensian monastery in Zábrdovice, builder of the Church of the Virgin Mary in Křtiny. Der Abt des Prämonstratenserklöster in Zábrdovice Kryštof Jiří Matuška (1703–77) - der Gründer des Domes von Křtiny.

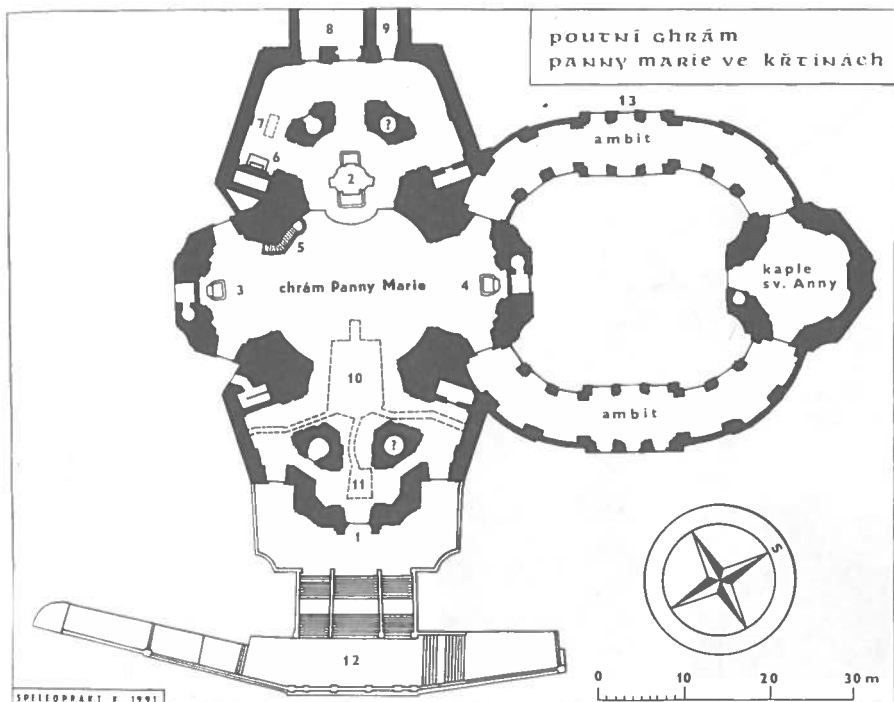
Chrám Panny Marie byl konsekrován (vysvěcen) až 21. dubna 1771⁵⁾ olomouckým svétícím biskupem Františkem Matějem Chorinským. Stalo se tak 43 roků po zahájení jeho výstavby a takřka šest desetiletí od počátku realizace celého projektu. Krátce po této slavné události se opat Matuška dožil svých významných kněžských jubileí (r. 1772 padesátí let od složení řeholních slibů, o pět let později padesátí let kněžství) a r. 1777 se vzdal své opatské hodnosti a odešel na odpočinek do Křtin. Zde 3. listopadu téhož roku zemřel a o tři dny později byl pochován v hrobce pod chrámem Panny Marie. Tak nakonec zůstal i po smrti blízko svému dílu, kterému zasvětil velkou část svého života.

Toto dílo, naplňující odkaz paní Zuzany z Dietrichsteina i tužby a snahy jeho předchůdců, můžeme obdivovat i dnes s odstupem více než dvou století. Již v r. 1944 napsal znalec Santiniho tvorby F. M. Žampach, že křtinský chrám „svým řešením, výstavbou i výzdobou plně opravňuje názor, že je to nejkrásnější barokní stavba církevní v českých zemích“. Ne nadarmo bývá nazýván „Perla Moravy“. Chrám Panny Marie, dlouhý 55 m a široký 37 m, je největší Santiniho stavbou vystavěnou na půdorysu řeckého kříže. Monumentalitu vnitřního prostoru vytváří směle řešená centrální kopule čnicí do výše přes třicet metrů, oživená rozsáhlými Etgensovými freskami. Přes tyto své rozměry působí interiér chrámu vzdušně a lehce. Tohoto efektu je dosaženo dostatečným prosvětlením celého prostoru i příznivou tóninou nástropních fresek.

Není pochyb, že výstavbou křtinského chrámu premonstráti beze zbytku naplnili biblická slova Šalomounova, na něž upozorňují na mramorové pamětní desce věnované vysvěcení chrámu a umístěné na jeho zdi za hlavním oltářem: „...nebo dům, který já stavěti chci, veliký býti má a slavný...“ (II. Par. 2, 9).

Poutní místo ve Křtinách před r. 1844 - výřez z dobové pohlednice. The church in Křtiny in the first half of the 19th century. Der Dom von Křtiny in der 1. Hälfte des 19. Jahrhunderts.

Zjednodušený půdorysný plán křtinského chrámu : 1. hlavní vchod, 2. hlavní oltář, 3. oltář sv. Barbory, 4. oltář Čtrnácti sv. Pomocníků, 5. kazatelna, 6. oltář sv. Jana a Pavla, 7. hrobka opata K. J. Matušky, 8. zinná kaple, 9. sakristie, 10. hlavní krypta, 11. krypta s kostnicí, 12. schodiště ke chrámu, 13. vchod do ambitů.

The ground plan of the church. Der Grundriß des Domes.

KONEC PREMONSTRÁTŮ VE KŘTINÁCH

Již za Matuškovy života pocítily Křtiny první předzvěst svého budoucího násilného úpadku, který s sebou měla přinést josefínská doba. Dvorní dekret z r. 1772, zakazující poutě na zázračná místa, které by trvaly více než jeden den, naprosto zmrazil rozvoj dalšího poutního hnutí. Do Křtin místo obvyklých několika desítek tisíc poutníků dorazilo v tomto roce jen několik stovek. Na cítele mariánských tradic tvrdě dolehl i další dekret, který zakázal veřejné nošení soch a obrazů Panny Marie a dalších svatých.

To se však již nezadržitelně schylovalo k nejdramatičtější události v životě zábrdovických premonstrátů, jíž se dočkal Matuškův nástupce opat Michael Marave (1777-84). Dne 3. září 1783 navštívil jeho klášter císař Josef II. doprovázený gubernátorem Cavrianim, aby si prohlédl klášterní budovy a osobně posoudil možnost jejich využití pro potřeby vojenské nemocnice. V klášteře vyvolala jeho návštěva zděšení, poněvadž tento panovník neváhal již dříve zrušit kláštery kartuziánské a ženské kláštery cisterciácké. Přestože Cavriani obavy mnichů svým dopisem rozptýlil, dochází za necelý rok dne 24. července

Interiér chrámu Panny Marie - pohled od hlavního oltáře. The interior of the Church of the Virgin Mary. Das Interieur der Marienkirche.

1784 k nečekanému zrušení zábrdovického kláštera a k zestátnění jeho panství. Zrušení kláštera přišlo tak nečekaně, že všechny ohromilo. Zaskočení premonstrátií byli nuceni do šesti měsíců opustit klášter. Většina z nich se proto dříve či později sešla ve Křtinách, kde jim poskytoval přístřeší zdejší farář Karel Ptáček (1780–1804). Žili zde i nadále v duchovní jednotě s nadějí v možnost obnovení svého kláštera. Tato naděje se stala ještě reálnější po smrti císaře Josefa II. a zvláště po obnovení některých uherských klášterů. Proto psal r. 1802 Michael Marave císaři Františku I. a požádal ho o obnovení kláštera v Zábrdovicích nebo alespoň o povolení premonstrátského převorství ve Křtinách. Císař však jeho žádost zamítnul. Marave roku 1819⁸⁾ umírá a na křtinském hřbitově ho pochoval jeden z posledních zbývajících spolubratří Emerich Stankovič. Odchodem posledního zábrdovického opata se tak definitivně uzavřela více než půltisíciletá slavná éra premonstrátů ve Křtinách.

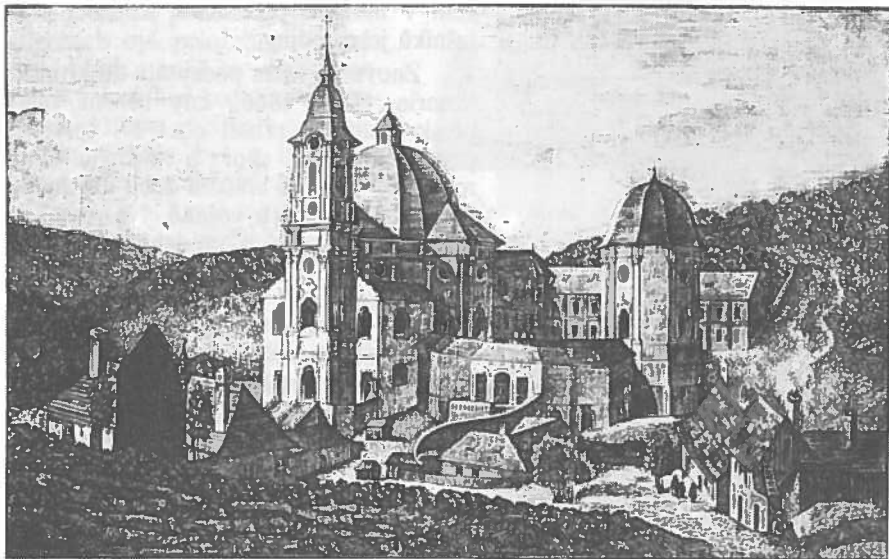
V důsledku těchto josefínských zákroků nemohla být pochovitelně dokončena stavba Santiniho projektu ve Křtinách. Z tohoto důvodu nebyla již nikdy zahájena výstavba kaple sv. Josefa s ambity po jihozápadní straně chrámu, přestože ještě v r. 1858 doufal K. Wagner ve své knize „Posvátné

Kamenná socha Panny Marie Křtinské – legendami opředené gotické dílo neznámého autora (13.–14. století). The statue of the Virgin Mary of Křtiny on the main altar of the church in Křtiny. Die Marienskulptur auf dem Hauptaltar des Domes von Křtiny.

poutní místo ve Křtinách na Moravě“ že se najde někdo, kdo by tuto chybějící část projektu dostavěl. Křtinský chrám – zbavený starostlivé ochrany zábrdovického kláštera – navíc ohrožovalo nebezpečí v podobě nedostatku finančních prostředků, které byly nutné na jeho pouhou údržbu. Proto byla r. 1790 prohlášena kaple sv. Anny i s ambity za postradatelnou a bylo nařízeno její odsvětvení. Matka tehdejšího faráře Terezie Ptáčková však tyto objekty koupila a zachovala pro bohoslužbu.

Křtinám se nevyhnuly ani napoleonské války. Roku 1805 tudy prošli francouzští vojáci a při své druhé invazi v roce 1809 zde byli dokonce na několik měsíců ubytováni. Ve stejné době (1805) byl zrušen hřbitov, který se až dosud nacházel u kostela, a byl založen nový na okraji obce. Později na něm byla vystavěna hřbitovní kaple s malou hrobkou (1875).

K další významné změně v osudech poutního místa ve Křtinách došlo r. 1830, kdy se panství dostalo do rukou světské vrchnosti. Ta tím získala patronátní právo nad křtinským kostelem. Prvním majitelem se stal hrabě František Xaver Dietrichstein, s jehož jménem je spojena obnova chrámu po požáru, kterým byl poškozen 26. května 1844. O této dramatické události, která chrámu hrozila zničením, nás podrobně zpravuje zápis v Domácích protokolech křtinské fary. Oheň, který vzplál v jednom z vesnických domků, záhy přskočil na kapli sv. Anny a odtud se šířil přes ambity ke chrámu Panny Marie. Obyvatelé Křtin s hrůzou pozorovali, jak jeho šindelové střechy v krátké chvíli pohltily plameny. Ničící živel pronikl až na věž, kde roztavil památné zvony: zvon opata Matušky z r. 1742, opata Matěje z r. 1445 a opata Gottschalka z r. 1343.⁹⁾ Dalšímu postupu ohně na budovu bývalé kněžské rezidence se podařilo zabránit až včasným

Křtinský chrám krátce po obnově střech zničených při rozsáhlém požáru v r. 1844 (kresba publikovaná K. Wagnerem, 1858). The church in 1858. Der Dom im Jahre 1858.

stržením její střechy na spojovacím křídle s chrámem. Křtiny navštívil krátce po požáru majitel panství hrabě Dietrichstein, který poskytnul potřebnou pomoc při zjednáni nápravy. S opravami střech se začalo ještě téhož roku, ale dokončovací práce se protáhly až do roku následujícího. Dokladuje to zápis objevený během současné rekonstrukce v báni nad hlavní kopulí, který nese letopočet 1845.

Po smrti hraběte Dietrichsteina připadlo panství roku 1850 jeho třem dcerám a roku 1856 přešlo do rukou Alfonse Mensdorfa-Pouilly.

Nového rozkvětu se však Křtiny dočkaly až po roku 1864, kdy panství koupil hrabě Vincenc z Bubna-Litic. Jeho osobnost znamenala pro Křtiny mnoho. Jeho stavební úpravy a přestavby vtiskly obci prakticky dnešní ráz. Hned po koupi panství zvýšil o jedno patro budovu bývalé kněžské rezidence a přestavěl ji na zámek. V jeho okolí založil okrasný park. Roku 1865 byla na jeho náklady odstraněna stará hroutící se cesta k ambitu a kapli sv. Anny, což velmi přispělo ke zkrášlení prostoru před kostelem. Dnešního návštěvníka na tuto někdejší přístupovou cestu upomínají dveře v jižním ambitu, které se v důsledku těchto stavebních úprav ocitly několik metrů vysoko nad úrovní křtinského náměstí. Roku 1866 získal hrabě Vincenc z Bubna-Litic kapli sv. Anny a v přilehlém ambitu vystavěl následujícího roku nadzemní hrobku pro svůj rod. Celkem v ní bylo pochováno jedenáct příslušníků jeho rodiny.

Interiér chrámu Panny Marie - pohled na hlavní oltář. The interior of the Church of the Virgin Mary. Das Interieur der Marienkirche.

Znovu se válka podepsala do křtinské historie roku 1866, kdy během války prusko-rakouské prošel obcí 17. července pruský armádní sbor a v srpnu téhož roku zde bylo na krátkou dobu ubytováno na 1 300 pruských vojáků. Na rozdíl od svých francouzských předchůdců z roku 1809, kteří se zde chovali poměrně slušně, Prusové napáchali velké škody a jejich odchod byl provázen hlubokým oddechnutím místních obyvatel. Roku 1882 koupil křtinské panství brněnský továrník Mořic Teuber, po jehož smrti ho zdědila dcera Adéline a její manžel brněnský továrník Edvín Offermann. Posledním majitelem panství před vznikem Československa byl od roku 1894 kníže Jan II. Lichtenštejn. Lichtenštejnům bylo panství v roce 1923 z části zestátněno a křtinský zámek se tak dostal do využívání Vysoké školy zemědělské v Brně.

KŘTINSKÝ CHRÁM NA SKLONKU 20. STOLETÍ

Ve 20. století byl křtinský chrám průběžně opravován, zvláště po II. světové válce, kdy byla 25. dubna 1945 výbuchem letecké pumy zdemolována část ambitu a pod ním se nacházející hrobka hrabat z Bubna-Litic. Rozmetaná kosti a zbytky rakví byly posbírány a uloženy v krytě pod kaplí sv. Anny. Poškozena byla i střecha chrámu Panny Marie, jež byla na četných místech proděravělá od střel a měla poničenou část krovu. Další škody byly způsobeny na fasádě.

Velké opravy chrámu a dalších staveb prováděl farář František Marek (1932–57). Svědectví o nich nalézáme v archivu bývalého Státního památkového úřadu pro Moravu a Slezsko v Brně. V tomto díle pokračoval i jeho nástupce Jaroslav Samson (1957–73).

Roku 1974 zahájil křtinský děkan Tomáš Prnka nejrozsáhlejší rekonstrukci chrámu Panny Marie v jeho historii, která počítá s celkovou obnovou stavby od střechy až po podzemí. Na všech střechách byl položen nový měděný plech a bání na věžích, mariánský znak nad kopulí a dvouramenný kříž na věži byly potaženy zlatem. Přitom byl v báni nad chrámovou kopulí nalezen zápis z 15. 7. 1845, který dokladuje obnovu střech po požáru, jenž ho postihl v r. 1844. V roce 1975 k němu byly přiloženy další dokumenty a předměty, např. fotografie a pohlednice kostela, pozdrav duchovního správce, zvukový záznam zvonů na magnetofonovém pásku, plátek zlata, mince, láhev slivovice a další. Podobné předměty byly v průběhu oprav vkládány i do dalších bání: v r. 1979 na chrámové věži, v r. 1983 na kapli sv. Anny a v r. 1992 na jižním ambitu.

Z chrámových zdí byla odstraněna stářím poškozená fasáda a je nahrazována novou se složitě provedenou štukatérskou úpravou podle původního vzoru. Nákladné restauraci byly podrobeny nástropní fresky v chrámu Panny Marie, které patří k nejrozsáhlejším ve střední Evropě. Dále dochází k rekonstrukci architektonických detailů a plastik. Ambit byl staticky zabezpečen proti sesuvu a byla v něm obnovena stropní klenba, zničená při náletu roku 1945. Kromě toho je na chrámu prováděno mnoho prací kamenických, zednických, klem-

*Průčelí chrámu Panny Marie.
The front of the Church of the Virgin Mary.
Die Front der Marienkirche.*

Hlavní krypta pod chrámem Panny Marie s uskladněným osteologickým materiálem, který v r. 1991 objevili speleologové brněnské firmy SpeleoPraktik a Speleohistorického klubu Brno v neznámé kryptě pod chrámovou věží. The main crypt under the Church of the Virgin Mary. Die Hauptgruft unter der Marienkirche.

příských, štukatérských, malířských, konzervátorských, elektrikařských a dalších.

Samostatnou stránkou jsou v poslední době práce speleologické, antropologické a archeologické. Především speleologický průzkum podzemí chrámu vynesl na povrch nové informace pro poznání dávné historie křtinského poutního místa. Dne 16. dubna 1991 například speleologové objevili hrobku, v níž byl před 214 lety (6. listopadu 1777) pochován sám stavitel chrámu - opat Matuška. Jeho tělesné ostatky byly podrobeny archeologickému a antropologickému prozkoumání a po slavnostní mši, kterou sloužil strahovský opat Michael Pojezdny, byly 3. listopadu 1991 vloženy do malé zdobené schránky z mědi a znovu pochovány v původním hrobě před oltářem sv. Jana a Pavla.

K významným úspěchům speleologů je nutné přičíst i objevení krypty pod chrámovou věží (9. února 1991), neznámé nejspíše od čtyřicátých let 18. stol., která byla využita jako kostnice pro uložení tělesných ostatků nejméně 974 lidí. Většina kostí sem byla přenesena z hrobů starého křtinského hřbitova (býval kolem českého kostela), za-

Nejpozoruhodnější výsledek speleologického průzkumu podzemních prostor pod chrámem v r. 1991 - objev lidských lebek označených černou kresbou ve tvaru vavřínového věnce a písmene „T“ na čele. One of the twelve human skulls marked with black drawing in the shape of a laurel wreath and the letter T on the foreheads discovered during speleological investigations under the church in 1991. Einer der zwölf menschlichen Schädel mit der Zeichnung eines Lorbeerkränzes und mit der Letter „T“ auf dem Stirn, die bei den speleologischen Untersuchungen des Kellergeschosses de Domes im Jahre 1991 entdeckt wurden.

saženého výstavbou chrámu Panny Marie ve 20. a 30. letech 18. století. Vchody do krypty byly záhy po uložení kostí důkladně zazděny a v r. 1770 zamaskovány výstavbou rozlehlého schodiště před vchodem do chrámu, takže brzy upadly v zapomnění. Objevený osteologický materiál (o objemu přibližně 20 m³) byl podrobně prostudován antropology, kteří na kostech zkoumali kromě jiného i patologické změny způsobené nemocemi našich předků. Takto získaných poznatků využijí pro potřeby současné lékařské vědy.

Největší zajímavostí a záhadou křtinské kostnice se stal nález dvanácti lidských lebek, které označila číslí ruka, nejspíše v 17. století, pozoruhodnou černou kresbou ve tvaru vavřínového věnce a písmene T na čele. Bezpochyby byly úmrtí neobvyklým způsobem označeny tělesné ostatky něčím významných lidí. Podobný nález nebyl u nás dosud učiněn. Jeho analogie známe například z okolí Salzburgu v Rakousku a z jihovýchodního Německa. Je zřejmé, že zde máme před sebou naprosto neobvyklý nález, který přinese nový pohled do staré historie poutního místa ve Křtinách.¹⁰⁾ Je jisté, že komplexní archeologický výzkum by zde přinesl řadu dalších překvapení...

Není jednoduché při takovémto rozsahu prací zajišťovat ještě provoz poutí, mší... Lze se však těšit, že na počátku 21. století, kdy uplyne právě 800 let od příchodu premonstrátů do Zábřdovic, zazáří zase jejich mariánská svatyně ve Křtinách bělostným jasem jako po svém vystavění opatem Kryštofem Jiřím Matuškou.

Oltář sv. Jana a Pavla v chrámu P. Marie před nímž byl r. 1777 pochován v malé hrobce opat Kryštof Matuška. The altar of St. John and St. Paul in the Church of the Virgin Mary. Der St. Johan und Paul-Altar in der Marienkirche.

THE HISTORY OF THE CHURCH OF THE VIRGIN MARY IN KŘTINY

Křtiny, lying 14 km north-east of Brno in the beautiful surroundings of the Moravian Carst region, is one of the oldest and most important pilgrimage places in Moravia. The monumental baroque church of the Virgin Mary, which has attracted thousands of visitors since the first half of the 18th century, was built for the order of the premonstratensians. Křtiny had belonged to the premonstratensian monastery in Brno-Zábrdovice since the 13th century.

It was apparently as early as this that the pilgrims came to Křtiny to adore the stone statue of the Virgin Mary of Křtiny. Many believed this statue of unknown origin, nowadays standing on the main altar of the church, to be miraculous. Earlier, it used to stand on the altar of the so-called Czech church. Besides the Czech church, built in the 13th century, there was a gothic church in Křtiny, called the German church, built in about the 15th century. Křtiny was in its peak in the 17th and 18th centuries. Pilgrimages not only from Moravia but also from the neighbouring countries led to Křtiny and the premonstratensians considered it necessary to build a new and larger church.

Jan Santini Aichel (1677–1723), the prominent Czech baro-

---

*Kaple sv. Anny.
St. Anne's Chapel (1718-33).
Die St. Annenkapelle (1718-33).*

gue architect, designed the new building. Abbot Hugo Bartlicius (1712–1738) began this project around the year 1712 by building a new priest residence and the Chapel of St. Anne. The foundation stone of the new church was laid in 1728. That the building was finished was particularly due to abbot Kryštof Jiří Matuška (1738–1777), the successor of Bartlicius, who carried out the benediction of the church in 1750. In spite of the fact that, due to financial reasons, he had to reduce the original plan to build two spires on the front of the church, his decoration of the interior was lavish. The church is decorated with large frescoes by J. J. Etgens, paintings by I. Raab, J. Winterhalder jr. and J. Stern, sculptures by A. Schweigel and O. Schweigel. The church was not consecrated until 1771 by bishop F. M. Chorinský from Olomouc.

In 1784 the history of Křtiny was unexpectedly broken. The emperor Joseph II abolished the monastery in Zábřdovice and nationalized its estates. The church in Křtiny, however, met with more disasters, there was a fire in 1844, then the Napoleonic wars, the Prussian-Austrian war, and World Wars I and II. Only due to the vicars of Křtiny were all the damages repaired and the church preserved to the present times. So, at the close of the 20th century, are we able to admire this beautiful church of the Virgin Mary which is rightly called the pearl of Moravia.

GESCHICHTE DER KIRCHE DER JUNGFRAU MARIA IN KŘTINY (KIRETEIN)

Kiretein, das sich 14 km nordöstlich von Brünn in einem wunderschönen Milieu des Mährischen Karstes befindet, stellt eine der ältesten und bedeutendsten Wallfahrtstätten in Mähren dar. Die monumentale barocke Kirche der Jungfrau Maria, die seit der ersten Hälfte des 18. Jahrhunderts Tausende von Besuchern herbeizieht, liess der Orden der Prämonstratenser bauen. Kiretein gehörte zu dessen Kloster in Brünn - Zábřdovice seit dem 13. Jahrhundert.

Offensichtlich schon zu dieser Zeit kamen nach Kiretein Pilgerer, um der steinernen Statue der Jungfrau Maria von Kiretein zu huldigen. Diese Statue unbekanntem Ursprungs, die heute auf dem Hauptaltar der Kirche steht, halten viele Glaubigen für eine Wunderstatue. Früher stand sie auf dem Altar der sog. böhmischen Kirche. Ausser der, im 13. Jahrhundert gebauten böhmischen Kirche, war in Kiretein auch eine gotische, sog. deutsche Kirche, die etwa aus dem 15. Jahrhundert stammte. Des grössten Aufschwungs erfreute sich Kiretein im 17. und 18. Jahrhundert. Hierher richteten sich Wallfahrten nicht nur aus ganz

Bývalá rezidence premonstrátů ve Křtinách v polovině 60. let 19. století přestavěná na zámek. The former residence of the premonstratensians in Křtiny. Die ehemalige Residenz der Prämonstratenser von Křtiny.

Mähren, sondern auch aus den Nachbarländern und die Prämonstratenser spürten, dass es notwendig sei, eine grössere neue Kirche zu bauen.

Projektant des neuen Baus wurde der führende böhmische Barockarchitekt italienischer Abstammung Giovanni Santini Aichel (1677–1723). Die Projektrealisierung begann der Abt Hugo Bartlicius (1712–1738) um das Jahr 1712 mit den Bau einer neuen Priesterresidenz und der Sankt Anna-Kapelle. Der Grundstein der neuen Kirche wurde 1728 gelegt. Hauptverdienste um ihren Ausbau hat der Nachfolger des Bartlicius, der Abt Kryštof Jiří Matuška (1738–1777), der auch im Jahre 1750 die Kirche benedizierte. Aus finanziellen Gründen war er gezwungen, das ursprüngliche Vorhaben zu reduzieren, das mit dem Bau von zwei Türmen in der Kirchenfassade rechnete, an der Dekoration des Interieurs sparte er jedoch nicht. Und so schmückten die Kirche umfangreiche Freskos von J. J. Etgens, Gemälde von I. Raab, J. Winterhalder jun. und J. Stern, bildhauerische Arbeiten repräsentieren A. Schweigel und O. Schweigel. Die Kirche wurde erst im Jahre 1771 vom Olmützer Bischof S. N. Chorinský eingeweiht.

Eine unerwartete Wende in der Geschichte Kireteins bedeutete das Jahr 1784, in dem Kaiser Joseph II. das Kloster in Zábřdovice aufhub und seine Herengüter verstaatlichte. Es gab noch weitere Katastrophen, die Kireteiner Kirche heimsuchten, so der Brand 1844 oder Ereignisse der Napoleonischen, preussisch-österreichischen Kriege und des Ersten und Zweiten Weltkriegs. Dank den Kireteiner Pfarrern wurden jedoch entstandene Schäden immer wieder behoben und die Kirche blieb bis heutzutage erhalten. Un so können auch wir - an der Neige des 20. Jahrhunderts - diesen wunderschönen heiligen Marientempel bewundern, der mit Recht Perle Mährens genannt wird.

POZNÁMKY:

- 1) Dle J. Opletala (1962).
- 2) O nálezu gotického svorníku se bez udání bližších podrobností zmiňuje J. Opletal (1962). Zaznamenává pouze názor památkového ústavu, podle něhož svorník pochází z poloviny 15. století.
- 3) Základové zdivo českého kostela bylo s největší pravděpodobností odhaleno speleologickým výkopem v r. 1990 při západních dveřích do chrámu P. Marie (M. Šenkyřík, 1990).
- 4) Autorství jednotlivých obrazů bývá v literatuře uváděno značně nejednotně a tato problematika si заслужuje nového celkového zpracování. Nejnověji se uměleckým odkazem Křtin zabýval J. Kroupa (In: Čapka a kol., 1987), který jako autora plátna nad oltářem sv. Barbory uvádí J. J. Etgense, oltářního obrazu 14 svatých Pomocníků J. Sterna, obrazu sv. Jana a Pavla J. Winterhaldera ml. a Křížové cesty I. Raaba.
- 5) Na konsekraci chrámu upomíná latinský text pamětní desky umístěné na chrámové zdi v prostoru pod oratoří.
- 6) Datum narození K. J. Matušky dle vysvědčení o jeho původu (Mor. zem. archiv v Brně, E 59, 68).
- 7) Na křtinské faře je uchován podobný portrét (obraz) opata Matušky, pořízený s největší pravděpodobností r. 1772 při téže příležitosti.
- 8) Dle R. Hurta (1969 a rkp.).
- 9) O zvonu opata Gottschalka z r. 1343 i o historii ostatních zvonů se zmiňuje J. Opletal (1962).
- 10) V současné době je tento náález odborně zpracováván.

POUŽITÁ A DOPLŇUJÍCÍ LITERATURA

- Audolf křtinské Nejsvětější Rodičky Boží Panny Marie. .. Litomyšl 1665.
- Bartoschek, A.: PraeLatVs a Morte DoLorose praecIpatVs... Engelberti Hajeck... Brno 1712.
- Čapka, F. a kol.: Křtiny a okolí. Křtiny 1987.
- Čermák, D., K.: Premonstráti v Čechách a na Moravě. Praha 1877.
- Domácí protokoly fary ve Křtinách.
- Eichler, K.: Poutní místa a milostivé obrazy na Moravě a v Rakouském Slezsku. Brno 1888.
- Franz, H., G.: Bauten und Baumeister der Barockzeit in Böhmen. Leipzig 1962.
- Gumpfenberger, G.: Atlas Marianus ... München 1672.
- Gumpfenberger, G.: Marianischer Atlas II. München 1673.
- Hejdová, M., D.: Moravské barokní stavby Giovanni Santiniho. Disertační práce. FF UK Praha 1950.
- Hurt, R.: Dějiny Křtin. Rkp.
- Hurt, R.: Kostel Nanebevzetí Panny Marie v Brně-Zábrdovicích. Příloha 1, VVM 1969.
- Hocke, R.: Jan Jiří Etgens. Jeho malířské dílo. Rkp. Brno 1968.
- Jirásko, L.: Církevní řády a kongregace v zemích českých. Praha 1991.
- Kotzmann, O.: Trauerrede über den selig entschlafenen... Christoph Georg Matuschka. Mikulov 1778.
- Kronika fary ve Křtinách zal. r. 1973.
- Kubínek, Š.: Pobožnost k uctění nejsvětějšího života Pána našeho Ježíše Krista v poutním slavném chrámu Páně křtinském. Brno 1992 (podle 1. vydání z r. 1863).
- Kyriteiner Andacht, böhmisch... Brno (?) 1738. (Nezjištěn žádný výtisk).
- Kyriteiner Wahlfarter... Brno 1707.
- Lewe, E.: Svadba duchovní slibů, čistoty, chudoby a poslušnosti... Kryštof Jiří Matuška... Brno 1772.
- Marek, F.: Poutní chrám Panny Marie ve Křtinách. Brno 1935.
- Mariánek, V.: Křtiny. Historie a okolí. Křtiny 1972.
- Marianisches Gnaden-Thal... Brno 1750.
- Olenius, G., B.: Mariophilus peregrinus .... 1668.
- Opletal, J.: Křtinské kostely a zámek. Rkp. Brno 1962.
- Opletal, Z.: Křtiny v období XIX. století. In: Vlastivědné zprávy z Adamova a okolí. roč. XVI, 1972.
- Písně dvě poutnické k Panně Marii Křtinské. Brno 1735.
- Pospěch, J.: Krátký dějepis bývalého kláštera premonstrátů a chrámu Páně v Zábrdovicích. Brno 1869.
- Poutník křtinský... Brno 1706.

- Prokop, A.: Die Markgrafschaft Mähren in kunstgeschichtlicher Beziehung. Band IV. Wien 1904.
- Redman, F.: Nomen Tuum Ita Magnificavit ut non recedat Laus Tua de Ore Hominum. Brno 1703.
- Reverendissimi, ac amplissimi Domini... Brno 1738.
- Reverendissimi... Domini Praelati... Brno 1777.
- Riga, C.: Trauer - und Trost - Predig... Hugonis Wenceslai Bartlitius... Brno 1738.
- Rupp, D.: Lob-und Ehrenrede über das geistliche Brandopfer... Brno 1772.
- Sáňka, H.: Autor první knihy o Křtinách. In: Vlastivědné zprávy z Adamova a okolí. roč. VI, 1962, č. 3.
- Sedlák, J.: Jan Blažej Santini. Praha 1987.
- Schweigel, A.: Bildende Künste in Mähren. kolem r. 1785. Částečně publikováno in: Umění XX, 1972.
- Skutil, J.: Křtinské údolí Martina Alexandra Vigsia. In: Sborník Okresního vlastivědného muzea v Blansku, VI–VII, 1974-75.
- Stefan, O.: Das Höchbarock in der Architektur Böhmens und Mährens. Prager Rundschau VI, 1936.
- Šebela, L. a kol.: Objev hrobu opata Kryštofa Jiřího Matušky ve Křtinách. Blansko 1991.
- Šenkyřík, M.: Historické podzemí chrámu Panny Marie ve Křtinách. In: Výroční zprávy ZO 6–12 ČSS Speleologický klub Brno za r. 1990 a 1991.
- Šenkyřík, M.: Objev hrobky zábrdovického opata K. J. Matušky v chrámu Panny Marie ve Křtinách. In: Speleo, 7, 1992.
- Šenkyřík, M.: Podzemí ve Křtinách – stručný přehled objevů v r. 1991. In: Sborník Speleofórum 1992.
- Tenora, J.: Zábrdovice. Vzpomínka na klášter. Průvodce kostelem. Brno 1935.
- Tiehan, J.: Refugium peccatorum B. P. Maria Křtinská, mezi horami v blesku nebeském vyjevená. Litomyšl 1738.
- Vigsius, M., A.: Vallis baptismi, alias Kyrteinsis... Olomouc 1663.
- Wagner, K.: Posvátné poutní místo ve Křtinách na Moravě. Brno 1858.
- Wankel, H.: Bilder aus der Mährischen Schweiz... Wien 1882. Překlad: Wankel, J.: Obrazy z Moravského Švýcarska a jeho minulosti. Brno 1984.
- Wolný, G.: Die Markgrafschaft Mähren... Brno 1836.
- Wolný, G.: Kirchliche Topographie II. Brno 1856.
- Zábrdovické anály a kopiář.
- Žampach, F., M.: Architektonické dílo Giovanni Santiniho na Moravě. Brno 1944.

Publikace mohla vyjít v tomto rozsahu a provedení díky podpoře
inzerujících firem

SARON

SPOLEČNOST S R.O.

ODBORNÁ SPECIALIZOVANÁ
FIRMA NA STATICKÉ
ZAJIŠŤOVÁNÍ BUDOV
PROVEDE

SANACE A REKONSTRUKCE
BUDOV OBYTNÝCH, PRŮMY-
SLOVÝCH A INŽENÝRSKÝCH

- PRŮZKUM
- POSOUZENÍ
- NÁVRH NA SANACI
- KOMPLEXNÍ PROJEKTOVOU
DOKUMENTACI

nejmodernější technologie: spínání, vrtání a řezání
diamantovými nástroji, zesilování konstrukcí,
torkretování, injektování betonových a zděných
konstrukcí, protézování dřevěných konstrukcí

**VYSOKÁ TECHNICKÁ ÚROVEŇ, ODBORNOST,
KVALITA, VÝHODNÉ CENY**

SARON

Sanace, rekonstrukce, statické zajišťování budov
Rašínova 2, 602 00 BRNO, tel. 2190/460

Pam Ar

PAMÁTKY / ARCHITEKTURA

projektová a inženýrská
společnost s r.o.

NABÍZÍME

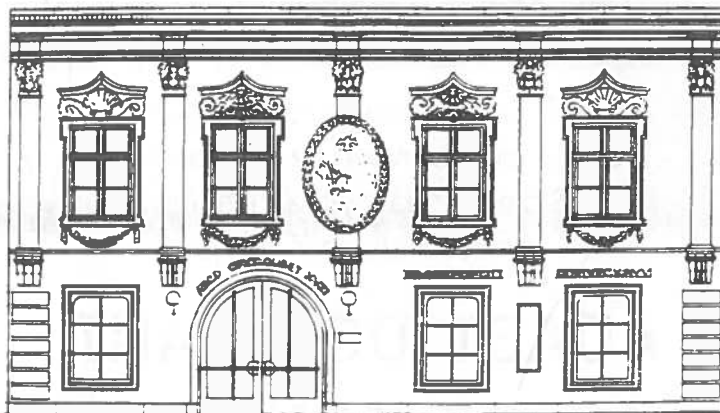
- projektovou přípravu a realizační projekty rekonstrukcí, zejména památkově chráněných objektů, i přístaveb
- modernizace a novostavby v historickém prostředí
- projekty interiérů
- projekty zahradní architektury

ZAJIŠŤUJEME

- účinné odvlhčení staveb prostředkem PENETRON vyvinutým firmou Burke-USA.

POSKYTUJEME

- veškeré poradenské a zprostředkovatelské služby stavebníkům při zajišťování dodavatelských kapacit a realizaci staveb.

Pam Ar

projektová a inženýrská spol. s r.o.
Kounicova 13, 602 00 B R N O

Telefon : (05) 74 15 00, kl. 313, 290
Telefon + fax : (05) 74 21 29

ADAMOVSKE STROJIRNY

akciová společnost

679 04 ADAMOV

---

telefon 0506 9531

telefax 0506 951 175

VÝROBCE POLYGRAFICKÝCH STROJŮ, KVALITNÍ SERVIS V TUZEMSKU I ZAHRANIČÍ

Stroje různých formátů
Stroje jednobarvé až pětibarvé
Stroje s přídatným zařízením
Archové ofsetové stroje

ADAST DOMINANT ADAST ROMAYOR

Vyvážíme do celého světa

Výroba a instalace zabezpečovacích a poplašných systémů

Production And Installation Of Safety And Alarm Systems

Vážení zákazníci,

naše firma se na Vás obrací s nabídkou služeb, které jsou pro ochranu majetku v současné době nezbytné. Nabízíme:

- komplexní dodávky a montáž elektronických zabezpečovacích systémů
- komplexní dodávky a montáž TV sledovacích okruhů
- zabezpečování osobních automobilů
- instalace bezpečnostních a reflexních fólií na skla

Naše firma je oficiálním partnerem ministerstva kultury ČR při zabezpečování památkových objektů a zabezpečila také chrám Panny Marie ve Křtinách.

FULGUR, spol. s r. o.

Slovákova 6, 602 00 Brno

tel./fax (05) 74 82 53

VELKOOBCHOD SE STAVEBNÍM MATERIÁLEM

Trans Tech

značkový prodej

spol. s r. o.

- zdravotní a užitkové keramiky firmy KERAMIKA ZNOJMO
- obkladů firmy EURO CERAMIK Podbořany
- obkladů, dlažeb, zařízení koupelen tuzemské i zahraniční výroby

Zboží nakoupíte ve velkoobchodních i maloobchodních cenách v nákupním středisku

OBZOR, Fillova 1, 638 00 Brno-Lesná

tel./fax 05/521 288

Těšíme se na Vaši návštěvu!

BEMAS

_____

_____

**SOUKROMÁ STAVEBNÍ FIRMA
BRNO, Koliště 3**

Tel./fax 05/577 881

ATELIER
DoS

DOKOUPIL & STOJAN

ARCHITEKTONICKÁ PROJEKČNÍ KANCELÁŘ

- **STUDIE, ZADÁNÍ A PROJEKTY STAVEB**
- **URBANISTICKÉ STUDIE**
- **REGULAČNÍ PLÁNY MĚST A OBCÍ**

Adresa: **BRNO, Kounicova 13,**
PŠČ 602 00
Tel. 05/74 15 00

zajišťuje

- stavebně-historický průzkum podzemních prostor
- geodetickou, fotografickou a speciální dokumentaci podzemních prostor
- vyhledávání neznámých podzemních prostor nejmodernější technikou
- revize stavu podzemních prostor

speleopraktik

firma praktické speleologie

Ševčenkova 8, 642 00, BRNO

tel.: 05 / 32 25 58

Průzkum kostnice pod chrámem P. Marie ve Křtíně (1991).

Kostnice pod chrámem P. Marie (1991)

HISTORIE CHRÁMU PANNY MARIE VE KŘTINÁCH

Marek Šenkyřík

Photo: Marek Šenkyřík

Vytiskl Print, s. p., provoz Blansko